

**რელიგიის ნაციონალიზაცია საქართველოს მართლმადიდებელ სამოციქულო
ეკლესიაში – დადებითი თუ უარყოფითი ფაქტორი დემოკრატიზაციის პროცესში?***

გერმანიიდან თარგმნა მღვდელ-მონაზონმა ნიკოლოზ ღონლაძემ**

1. შესავალი

საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესია ერთ-ერთი უძველესი ეკლესიაა მსოფლიოში. საბჭოთა კავშირის პერიოდში მან დაკარგა თავისი გავლენა ქართულ საზოგადოებაზე, რაც ნაწილობრივ განპირობებული იყო საბჭოთა სახელმწიფოს რეპრესიებით, ნაწილობრივ კი – საბჭოთა ხელისუფლებასთან მისი თანამშრომლობით. ქრისტიანული მართლმადიდებლური რელიგია, სოციალური ინსტიტუტის მნიშვნელობის დაკარგვის მიუხედავად, მაინც მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა საქართველოს მოსახლეობაში, არა როგორც ღრმა ღვთისმოსაობის სიმბოლო, არამედ როგორც საბჭოთა სისტემაში ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნების საშუალება. ამგვარი წარსულის მიუხედავად, საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიამ დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ (1991), განსაკუთრებით კი ბოლო წლებში, კვლავ დაიბრუნა მზარდი სოციალური და პოლიტიკური აქტუალობა. აღსანიშნავია, რომ ეკლესიის მნიშვნელობა საქართველოში ნაციონალიზმთან და რელიგიასთან არის შერწყმული.

ნაციონალიზმმა, რომელმაც ქართულ მართლმადიდებლურ რელიგიაში ჰპოვა გამოვლინება, დიდად შეუწყო ხელი ქართველთა მიერ დამოუკიდებლობის მოპოვებას 1980-იანი წლების ბოლოს და ეროვნული ოპოზიცია 1990 წლის ოქტომბერის საპარლამენტო არჩევნებში საბჭოთა ძალების წინააღმდეგ გამარჯვებამდე მიიყვანა, რაც 1991 წელს საბოლოოდ სახელმწიფოებრიობის მოპოვებით დაგვირგვინდა. მან ასევე დიდი როლი ითამაშა პოლიტიკური თავისუფლებისა და დემოკრატიული გარდატეხის შეტანაში. თუმცა, მეორე მხრივ, ნაციონალიზმისა და რელიგიის შერწყმამ (დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ საქართველოში მართლმადიდებელმა ეკლესიამ ნელ-ნელა კვლავ მოიპოვა სოციალური ინსტიტუტის სტატუსი) მნიშვნელოვნად შეუშალა ხელი სახელმწიფოსა და ერის ჩამოყალიბების ჯერ კიდევ დაუსრულებელ პროცესს, რაც ეთნიკური ნიშნით მიმდინარეობდა და ხელს უშლიდა საზოგადოების ყველა ნაწილის ინტეგრაციას. ქვეყნის ღია დემოკრატიის გარდამტეხი პერიოდის და მართლმადიდებელი ეკლესიის ძირითადი მახასიათებელია ქართველი

* თარგმნილია შემდეგი გამოცემიდან: Pamela Jawad, Oliver Reisner, Die Nationalisierung der Religion in der Orthodoxen Apostolischen Kirche Georgiens – Begünstigung oder Hindernis im Demokratisierungsprozess?, Religiöse Akteure in Demokratisierungsprozessen Konstruktiv, destruktiv und obstruktiv, Julia Leininger (Hrsg.), Deutsches Institut für Entwicklungspolitik (DIE), Springer, 2013, 149-190.

** თეოლოგიის მაგისტრი. orcid.org/0000-0002-4869-5599

ერის წარსული სიდიადის მუდმივი შესენება, ანუ ე.წ. ოქროს ხანის – XII საუკუნიდან XIV საუკუნემდე. აღნიშნულზე დაფუძნებული სამომავლო გეგმები მჭიდროდ უკავშირდება ქართველთა ეროვნულ ერთობას. შედეგად, სეკულარიზაცია, ანუ საზოგადოების გათავისუფლება ეკლესიის გავლენისგან, რომელიც მისტიკის ქართული მონარქიის გაიდელბუზ ნარსულს, შეუძლებელი გახდა¹. მართლმადიდებელმა ეკლესიამ პოლიტიკური ელიტის სისუსტისა და სახელმწიფო ინსტიტუტების მიმართ უნდობლობის გამო კიდევ უფრო დიდი ძალა მოიპოვა საკუთარი მიზნების განსახორციელებლად. მთავრობის მიერ მართლმადიდებელ ეკლესიასთან კარგი ურთიერთობის მოპოვების მცდელობის გარდა, განსაკუთრებით პოლიტიკური კრიზისების დროს, ეკლესიის მიერ დიდი გავლენის ფლობა ცხადი გახდა საქართველოს ახალის დროშის შემოღებამაც, „ვარდების რევოლუციის“ შემდეგ. დროშაზე სიმბოლურად ხუთი ჯვარია გამოსახული.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია ქვეყნის ყველაზე დიდი რელიგიური ორგანიზაციაა, ეს ქვეყანა ისტორიულად არასოდეს ყოფილა მონორელიგიური. ქვეყნის მოსახლეობის დიდი ნაწილი აყალიბებს არსებული რელიგიების ფართო სპექტრს. 1980-იანი წლების შუა ხანებიდან და განსაკუთრებით 1991 წელს დამოუკიდებლობის შემდეგ, ქვეყანაში მნიშვნელოვნად გაიზარდა ლიად აღმსარებელი მართლმადიდებელი მორწმუნეების რიცხვი, ხოლო 1993 წლისთვის საქართველოს მოსახლეობის დაახლოებით 65% თავს ქართველ მართლმადიდებლად მიიჩნევდა. ეს პროცენტი კიდევ უფრო გაიზარდა და 2002 წლის იანვრის ბოლო აღწერით უკვე 78,2% მიიჩნევდა თავს მართლმადიდებელ ქრისტიანად. 2007 წლისთვის მან 87,8%-მდე მიაღწია. მართლმადიდებელი ეკლესია ქართველი მოსახლეობის მხრიდან სარგებლობდა იმგვარი ნდობით, რაც აკლდა სახელმწიფო ინსტიტუტებს. ამგვარად, იგი ავსებდა იმ სიცარიელეს, რაც გამოწვეული იყო სახელმწიფოს სისუსტით. ამ სტატიაში გავანალიზებთ, რამდენად მართებულად მოირგო ეკლესიამ ეს როლი; ხელი შეუწყო, თუ პირიქით, – შეაფერხა ქვეყნის დემოკრატიზაციის რთული პროცესი.

ქვემოთ განხილულია, თუ როგორ მოახერხა საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიამ გასული ოცი წლის განმავლობაში, სულიერების საფარველ ქვეშ, გამხდარიყო სახელმწიფო და პოლიტიკურ ელიტაზე რელიგიური და პოლიტიკური გავლენის მქონე აქტორი. წინამდებარე სტატიაში საქართველოში მოქმედ ძალებს შორის ურთიერთობის განხილვა სხვადასხვა პერიოდში საქართველოს არამდგრადი დემოკრატიზაციის პროცესის გათვალისწინებით მოხდება (მოვლენების მიმოხილვა იხილეთ ქვემოთ, ცხრილი 8). 1980-იანი წლების ბოლოს და 90-იანი წლების დასაწყისში საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია სხვა რელიგიური და პოლიტიკური აქტორების მსგავსად, თავისუფლების გარდამავალი ეტაპის (1987-1991

¹ სეკულარიზაციის კონცეფციის შესახებ იხილეთ წინამდებარე ანთოლოგიის შესავალში. (სტატია ანთოლოგიის ნაწილია, შესაბამისად, ცხრილების, დიაგრამებისა და სურათების ნუმერაცია სწორედ ანთოლოგიის ერთიანი დანომვრის ფარგლებშია და თარგმანშიც უცვლელადაა მითითებული).

ნლამდე) და გარდაქმნების გამკლავების გამოწვევის წინაშე დადგა. დამოუკიდებლობის პირველ წლებში შეიარაღებული კონფლიქტების დროს, მართლმადიდებელმა ეკლესიამ პატრიარქის მეთაურობით ვერ ითამაშა კონსტრუქციული როლი და კონფლიქტების ნაციონალისტური ხასიათის მიღებას შეუწყო ხელი. ეკლესიაში სხვადასხვა ფრაქციის ფორმირება, რომელთაგან იმ დროს ვერავინ ახერხებდა დომინირებას, მოხდა ედუარდის შევარდნაძის ხელმძღვანელობით, ამ ახალგაზრდა სახელმწიფოს გარკვეულწილად სტაბილიზაციის შემდეგ (1991 წლიდან 1995 წლამდე). საქართველოს ახალ კონსტიტუციაში დემოკრატიული პრინციპების შეტანის პარალელურად დაწყებული კონსოლიდაციის ფაზა ღია დისკუსიის თემა გახდა, განსაკუთრებით, როდესაც საქმე ეხებოდა სახელმწიფოსა და ეკლესიის ურთიერთობას, ანუ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის სტატუსს და მოსახლეობის დამოკიდებულებას რელიგიური პლურალიზმის მიმართ (1995 წლიდან 2003 წლამდე). 2003 წლის „ვარდების რევოლუციის“ შემდეგ, როდესაც პრეზიდენტ მიხეილ სააკაშვილის მეთაურობით „ახალგაზრდა რეფორმატორების“ ახალი მთავრობა ჩამოყალიბდა, რელიგიური პლურალიზმის საკითხის გარშემო დაპირისპირება დაცხრა, თუმცა მაინც ეჭვქვეშ იდგა ქართული საზოგადოების ტოლერანტობისა და ინტეგრაციის საკითხი. რა როლი ითამაშა მართლმადიდებელმა ეკლესიამ თითოეულ ამ საკითხში, ქვემოთ იქნება გაანალიზებული. უპირველეს ყოვლისა, მოკლედ წარმოგიდგენთ ისტორიულ კონტექსტს.

2. მართლმადიდებელი ეკლესიის ისტორიული როლი გასაბჭოებამდელ საქართველოში

IV საუკუნეში საქართველოს გაქრისტიანების შემდეგ ჩამოყალიბდა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია, „აღმოსავლური სამყაროს“ სხვა მართლმადიდებლური ეკლესიების მსგავსად. ეს ყველაფერი მოხდა „ეროვნული ეკლესიების“ ჩამოყალიბებამდე, რამაც გადამწყვეტი წვლილი შეიტანა თანამედროვე ერების ჩამოყალიბებაში. V-VI საუკუნეებში ბიბლიის ქართულად თარგმნით მართლმადიდებელმა ეკლესიამ ჩამოყალიბა საკუთარი სამწერლობო და სამეტყველო ენა, რელიგიური და სალიტერატურო ტრადიცია, რომლებმაც გაუძლეს ნატურალურ რელიგიებსა და ზოროასტრულ რწმენა-წარმოდგენებს, ხოლო VII-X საუკუნეებში არაბ დამპყრობლებს². მე-9 საუკუნის შემდეგ მღვდლები და ბერები მხარს უჭერენ ბაგრატიონებს, როგორც მეფეთა მოდემას, რომელმაც საქართველოს სხვადასხვა რეგიონი ერთი პიროვნების ქვეშ გააერთიანა. „ოქროს ხანაში“ (XII-XIV საუკუნეები) ადგილობრივი ეკლესიის მეთაურნი ისეთ მმართველებს, როგორებიც იყვნენ – დავით აღმაშენებელი და თამარ მეფე – ქრიტესსწორად მოიხსენიებენ და ამგვარად, „სიმფო-

² Fährnich, Geschichte Georgiens von den Anfängen bis zur Mongolenherrschaft, (1993), 76 – 82; Heiser, Die georgische orthodoxe Kirche und ihr Glaubenszeugnis, (1989), 16 – 65; Tarchnišvili und Assfalg, Geschichte der kirchlichen georgischen Literatur, auf Grund des ersten Bandes der georgischen Literaturgeschichte von K. Kekelidse bearbeitet xvii, (1955); Suny, The Making of the Georgian Nation, (1994), 20 – 41; Shatirishvili, Una Sancta da natsionalizmi, (2005), 187 – 190; Esbroeck, Von welcher Kirche hängt die georgische Kirche geschichtlich ab ?, (1996).

ნიის“ ბიზანტიურ ტრადიციას, რაც ნიშნავს ქრისტიანული მართლმადიდებელი ეკლესიის მიწიერ ხელისუფლებასთან ჰარმონიულ არსებობას, წარმატებული ადაპტირებით საფუძველი დაუდეს „ცეზაროპაპიზმს“ საქართველოში. ბაგრატიონთა საგვარეულოდან და სხვა დიდგვაროვანი ოჯახებიდან ხშირად ხდებოდა ეკლესიაში საეკლესიო მოხელეთა რეკრუტირება, რომლებიც, თავის მხრივ, მონაწილეობდნენ ქვეყნის მართვაში. 1801 წელს აღმოსავლეთ საქართველოს ანექსიისა და ბაგრატიონების მონარქიის გაუქმების შემდეგ, მეფის რუსეთის იმპერიის მართლმადიდებელი ეკლესიის ადმინისტრაციულმა ორგანომ, წმინდა სინოდმა, 1811 წელს საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია საკუთარ იურიდიქციაში მიიერთა როგორც საეგზარქოსო, ანუ როგორც რუსეთის მართლმადიდებლური ეპარქია დიასპორაში. 1817-დან 1917 წლამდე საქართველოს საეგზარქოსო მხოლოდ რუსი ეგზარქოსების (ე.ი. თითოეული ეპარქიის ან სამიტროპოლიტოს მეთაური დიასპორაში) მიერ იმართებოდა. ავტოკეფალიის გარეშე დარჩენის და მძლავრი „რუსიფიკაციის“ შედეგად, ეკლესიამ დაკარგა თავისი მნიშვნელოვანი ადგილი დეგრადაციის გზაზე მყოფ ფეოდალურ წყობილებაში³.

მეფის რუსეთის მიერ ქართველთა „გაკეთილშობილების“ მისიას მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში წინ აღუდგა „თერგდალეულთა“ ახალგაზრდა, ეროვნული ინტელიგენცია, ილია ჭავჭავაძის (იხ. ქვემოთ) მეთაურობით, რომელიც 1987 წელს საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიამ წმინდანად შერაცხა. რუსეთში განათლებამიღებულ ქართველ დიდებულთა ამ ჯგუფმა ქართულ მართლმადიდებლობას, რუსული მართლმადიდებლობის საპირისპიროდ, ახლებური ინტერპრეტაცია მისცა და ეროვნული იდენტობის განუყოფელ ნაწილად დასახა⁴. სწორედ ამგვარად მოხდა ნაციონალიზმისა და რელიგიის ერთმანეთთან აღრევა საქართველოში.

3. ეკლესია, როგორც სახელმწიფო და პარტიული ინსტრუმენტი საბჭოთა საქართველოში – რელიგია, როგორც ნაციონალიზმის გამოვლინება (1921-1987)

მეფის რუსეთის დაშლის შემდეგ, 1918 წელს, საქართველოს ჰქონდა დამოუკიდებლობის მოკლე, სამწლიანი პერიოდი. საქართველოს, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფოს, ლეგიტიმურობა, დღესაც ამ პერიოდს უკავშირდება. ქართულმა ეკლესიამ დამოუკიდებლობა პირველად სწორედ ამ პერიოდში დაიბრუნა, როდესაც ქვეყანას, „პირველ სოციალ-დემოკრატიულ, გლეხთა რესპუბლიკას“, ქართველი მენშევიკები ხელმძღვანელობენ. 1921 წელს საბჭოთა ხელისუფლების მიერ საქართველოს ანექსიას მოჰყვა საბჭოთა ხელმძღვანელობის მიერ საქართველოს საეკლესიო იერარქიაში რამდენიმეჯერ „წმენდის“ ჩატარება და საეკლესიო ქონების მნიშვნელო-

³ Gvosdev, The Russian Empire and the Georgian Orthodox Church in the First Decades of Imperial Rule, 1801 – 1830, (1995).

⁴ უფრო დეტალური ინფორმაცია ქართველი ერის ფორმირების შესახებ შეგიძლიათ იხილოთ Reisner-თან: Die Schule der georgischen Nation. Eine sozialhistorische Untersuchung der nationalen Bewegung in Georgien am Beispiel der, Gesellschaft zur Verbreitung der Lese- und Schreibkunde unter den Georgiern (1850-1917), (2004).

ვანი ნანილის ნაციონალიზაცია. აღნიშნულმა ეკლესიას მოუშალა ეკონომიკური საფუძველი და გაუნადგურა ინფრასტრუქტურა. მრავალი ეკლესია განადგურდა ან საერო ნაგებობებად გადაკეთდა. მართლმადიდებლური სარწმუნოების მიმდევრობა იდევენობა მაშინ, როდესაც ბოლშევიკების მიერ მხარდაჭერილი „სინდისის თავისუფლების“ იდეა პრაქტიკულად რელიგიური რწმენისგან იძულებით გათავისუფლებას ნიშნავდა. გასული საუკუნის 30-იან წლებში ბოლშევიკებმა რელიგიური ძეგლები ეროვნულ კულტურულ ძეგლებად გამოაცხადეს⁵.

მეორე მსოფლიო ომში ვერმახტის წინააღმდეგ ბრძოლაში მორალის ასამაღლებლად, საქართველოში დაბადებულმა იოსებ სტალინმა რელიგიურ თემებს რელიგიური მოღვაწეობის უფლება მისცა. 1943 წელს, სტალინის ჩარევით, საქართველოს მართლმადიდებელ სამოციქულო ეკლესიას მოსკოვის საპატრიარქომ ავტოკეფალია აღუდგინა, ხოლო 1952 წელს კვლავ დაიბრუნა საკუთარი კათოლიკოს-პატრიარქის ყოლის უფლება⁶. 1959 წლის მარტში, საქართველოს კომუნისტური პარტიის XXI ყრილობიდან ცოტა ხნის შემდეგ, პარტიის იმჟამინდელმა ლიდერმა ვასილ მჟავაძემ გამოაცხადა ხრუშჩოვის ათეისტური კამპანიის დაწყება საქართველოში. სახელმწიფო რეპრესიები და ეკლესიის ინსტრუმენტად გამოყენება ხელს უშლიდა მართლმადიდებელი ეკლესიის დამოუკიდებელ განვითარებას საქართველოში. უფრო მეტიც, საბჭოთა სახელმწიფო საქართველოს ეკლესიას იყენებდა ცივი ომის დროს საგარეო პოლიტიკაში, ისევე, როგორც ეკლესიათა მსოფლიო საბჭოსა და ეკუმენურ მოძრაობაში⁷. ეკლესიას მხოლოდ სოციალური ინსტიტუტის ფუნქცია შერჩა.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს ეკლესია ინსტიტუციურად დაასუსტეს და საიდუმლო სამსახურების მეშვეობით შეძლეს მის შიგნით შეღწევა, პარტიის ხელმძღვანელობა მაინც წუხდა იმის გამო, რომ თვით კომუნისტები, „საბჭოთა საზიემო და სამოქალაქო ახალ რიტუალებში“ მონაწილეობის ნაცვლად, ჯერ კიდევ რელიგიურ ცერემონიებში მონაწილეობდნენ⁸. მართალია, უმეტესწილად მხოლოდ ხანდაზმული ადამიანები ბედავდნენ, გვერდი აევლოთ სახელმწიფო უსაფრთხოების ოფიცრებისთვის და ჯერ კიდევ ღია ეკლესიებში წასულიყვნენ, მაგრამ მოსახლეობის უმეტესი ნაწილი დამოუკიდებლად ზრუნავდა საეკლესიო ტრადიციებისა და

⁵ საბჭოთა რუსეთში წმინდა სიმბოლოებისა და რიტუალების პოლიტიზირებისა და გარდაქმნის შესახებ იხილეთ: Kharkhordin, *The Collective and the Individual in Russia: A Study of Practice*, (1999).

⁶ ბენდელიანი, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია XX საუკუნის 30-40-იან წლებში; Kistauri, *Die Georgische Orthodoxe Kirche in den zwanziger und dreißiger Jahren des 20. Jahrhunderts*, (2006); Papuašvili, *Antireligiöse Hysterie und Verfolgung. Die Georgische Orthodoxe Kirche zwischen den beiden Weltkriegen*, (1996); Kolarz, *Religion in the Soviet Union*, (1961), 97-106, bes. 104. ამ პერიოდის პატრიარქები იყვნენ მელქისედეკ III (1952-1960), ეფრემ II (1960-1972), დავით V (1972-1977) და ილია II (25.12.1977-დან დღემდე). საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებამდე არსებული 2 455 საეკლესიო ნაგებობიდან 1951 წელს დაახლოებით 100 ნაგებობა იყო ოფიციალურად გახსნილი, აქედან თერთმეტი თბილისში.

⁷ Jones, *Soviet Religious Policy and the Georgian Church: From Khrushchev to Gorbachev*, (1989), 295. Gerber, *Georgien: Nationaler Dissens und kommunistische Herrschaft seit 1956*, (1997), 103.

⁸ Gerber, *Georgien: Nationaler Dissens und kommunistische Herrschaft seit 1956*, (1997), 104.

ნეს-ჩვეულებების შენარჩუნებაზე. ამგვარად, ქრისტიანული სარწმუნოების შინა-არსი იკარგებოდა და 60-იან და 70-იან წლებში ნელ-ნელა ეროვნულ თვითგანებას შეერწყა. ქართველი მორწმუნენი, ინტელექტუალები, სახელმწიფო მოხელენი თუ სოფლის მცხოვრებნი რელიგიურ პრაქტიკას „ქართულ ტრადიციებთან“ და ხშირად „ქართულ ფოლკლორთან“ აიგივებდნენ, რომელთაც სტაბილურობისა და მორალის წყაროდ მიიჩნევდნენ⁹. სწორედ ამის გამო რელიგიამ ორგვარი – „მართლმადიდებლური“ და „არამართლმადიდებლური“ ნაციონალიზმის სახე შეიძინა.

ნაციონალიზმის „მართლმადიდებლური“ ფორმის მიმართ კომუნისტური პარტია ტოლერანტული იყო. ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა მკვლევრების მიერ ნაციონალიზმის „მართლმადიდებლური“ ფორმა ვლინდებოდა რელიგიური კულტურული მემკვიდრეობის, როგორც ეროვნული ისტორიისა და კულტურის განუყოფელ ნაწილად, ინტერპრეტაციაში. „არამართლმადიდებლური“ ნაციონალიზმი იდევნებოდა¹⁰. დისიდენტური მოძრაობის სახით, იგი ეწინააღმდეგებოდა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის დეგრადაციას, მისი სახელმწიფოს, პარტიის და კვბ-ის (სახელმწიფო უსაფრთხოების კომიტეტის) უზრალო ინსტრუმენტად ქცევას. დისიდენტური მოძრაობა ღიად აკრიტიკებდა კორუფციას საეკლესიო იერარქიაში, სხვაგვარად – „წითელ სამღვდელოებაში“, სამიზნადის ფორმით, ანუ სისტემის სანაწილ-მდეგო ლიტერატურის გავრცელებით არაოფიციალურ არხებზე, რითაც თავის სოციალურ და პოლიტიკურ უკმაყოფილებას გამოხატავდა¹¹. 1974 წლის მარტში „მორწმუნე ქართველ ქრისტიანთა ჯგუფმა“ ხელი მოაწერა დოკუმენტს, რომლის ავტორებიც მიიჩნევდნენ, რომ ქართულ ეკლესიას, ერთი მხრივ, საეკლესიო ნაგებობების განადგურებითა და წართმევით ემუქრებოდა სახელმწიფო, ხოლო, მეორე მხრივ, ავტოკეფალიის წართმევით – რუსეთის ეკლესია¹².

⁹ Dragadze, *Rural Families in Soviet Georgia: A Case Study in Ratcha Province*, (1988), 72 f.

¹⁰ განსხვავების შესახებ იხილეთ: Rakowska-Harmstone, *The Dialectics of Nationalism in the USSR*, (1974), 1 – 32.

¹¹ მას შემდეგ, რაც დავით V ახალ პატრიარქად გამორჩევა მოხდა 1972 წელს, საპატრიარქოდან საეკლესიო წმინდა ნივთების ქურდობით ინტერესდებიან სახელმწიფო უსაფრთხოების ორგანოები. დისიდენტთა ჯგუფმა დიდი ენთუზიაზმით მოითხოვა, პროკურორის მიერ ქურდობის გამოძიება. გამოძიება გავიდა კვბ-ზე, პარტიის მაღალი რანგის წევრებზე, სხვადასხვა სასულიერო პირზე და პარტიის ლიდერის მჟავანაძის მეუღლეზე. ასევე ცნობილი გახდა, რომ დავით V არჩევა მოხდა კვბ-ის ჩარევით. გამომძიებელი პროკურორი ქორიძე დაპატიმრებულ იქნა საიდუმლო სამსახურის მიერ, რომელიც ორი წლის შემდეგ გაათავისუფლეს. ედუარდ შევარდნაძეს, რომელიც საქართველოს კომუნისტური პარტიის ახალი ხელმძღვანელის პოსტზე დანიშნურდა საქართველოს შინაგან საქმეთა მინისტრის თანამდებობიდან და რომელიც ბრეჟნევიმ განამსესა ქვეყანაში არსებული მძლავრი კორუფციის წინააღმდეგ საბრძოლველად, არ სურდა საქმის ბოლომდე გამოძიება. მას არ სურდა გამოენვია კორუფციული სკანდალი და გამჟღავნებულიყო კვბ-სა და პარტიის მაღალ ეშელონებს შორის კავშირები.

¹² Gerber, *Georgien: Nationaler Dissens und kommunistische Herrschaft seit 1956*, (1997), 105 f.; იხ. ასევე Suny, *The Making of the Georgian Nation*, (1994), 292 – 316. ცენტრალური ადგილი ეკავა აზერბაიჯანის საზღვარზე არსებული დავით გარეჯის მღვიმის სამონასტრო კომპლექსის მასიური განადგურებისაგან დაცვას, რომელიც მუზეუმად გადაკეთდა და რომლის მახლობლად საბჭოთა არმია 1952 წლიდან სამხედრო წვრთნებს ატარებდა. ამიერკავკასიის სამხედრო ადმინისტრაციის მეთაურის და საბჭოთა კავშირის თავდაცვის მინისტრის მიმართ

1975 წლის ბოლოს ედუარდ შევარდნაძე, იმდროინდელი საქართველოს კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელი, მზად იყო ეკლესიის მიმართ დათმობებზე წასულიყო, უმაღლეს დონეზე¹³. როდესაც 1977 წლის 25 დეკემბერს საეკლესიო საბჭოს მიერ ილია მეორე არჩეულ იქნა საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის ახალ კათოლიკოს-პატრიარქად, მას „მართლმადიდებლური“ ნაციონალიზმის ფარგლებში, უფრო მეტი თავისუფლება მიეცა, ვიდრე მის წინამორბედს. იმ დროისთვის ქართული მართლმადიდებელი ეკლესია დაახლოებით 40 სასულიერო პირამდე იყო დასული, რომლებიც 48 მოქმედ ეკლესიას ემსახურებოდნენ. ამგვარად, მათმა რაოდენობამ ყველაზე დაბალ ნიშნულს მიაღწია. კომუნისტურმა პარტიამ ილია მეორეს უფლება მისცა, საკუთარი მოვალეობის შესრულების პირველივე წლებში ეწარმოებინა აქტიური კამპანია, შეეცხო შვიდი ვაკანტური ეპისკოპოსის ადგილი და ამგვარად, 1980 წელს ქვეყნის მასშტაბით უკვე 15 ეპარქია არსებობდა და რეგულარული მსახურება 200-მდე ეკლესიაში აღესრულებოდა. გარდა ამისა, საგარეო საქმეთა და არქიტექტურისა და მშენებლობის სამსახურების დამატებით, საპატრიარქოს პოზიციები კიდევ უფრო გაძლიერდა. პირველი დაკავებული იყო ეკუმენური საკითხებით, ხოლო მეორე – უძველესი ეკლესიების რესტავრაციით. 1978 წელს პირველად გამოვიდა ექვსთვიანი საეკლესიო ჟურნალი „ჯვარი ვაზისა“ საეკლესიო კალენდართან ერთად. 1979 წელს სემინარიას უკვე 20 სემინარიელი ჰყავდა, რაც ათწლეულების განმავლობაში ყველაზე მაღალი რაოდენობა იყო. იმავე წელს ილია მეორის ეკლესიათა მსოფლიო საბჭოს ექვსი თავმჯდომარიდან ერთ-ერთად არჩევამ ეს პროცესი საბოლოოდ დააგვირგვინა. სახელმწიფო ბიუჯეტიდან დაფინანსებულმა ამ ღონისძიებებმა ოპოზიციური დისიდენტების შემართებაში ბზარი შეიტანა და პარტიული ინტერესებისთვის ეკლესიის შემდგომი ინსტრუმენტალიზაცია კიდევ უფრო გააიოლა.

1975 წლის სექტემბერს გაგზავნილ წერილში დისიდენტმა და მოგვიანებით დამოუკიდებელი საქართველოს პირველმა პრეზიდენტმა ზვიად გამსახურდიამ, რომელიც იმ დროს მუშაობდა ძეგლთა დაცვის დეპარტამენტში, მოითხოვა აღნიშნული მოქმედებების შეწყვეტა და განაცხადა, რომ ეს „ქართული კულტურის უნიკალური ძეგლი“ იყო საფრთხის წინაშე. უარყოფითი პასუხის შემდეგ, მან მიმართა „საბჭოთა კავშირის და მსოფლიო საზოგადოებას ემოქმედა (...) ვანდალიზმის წინააღმდეგ (...), რომელიც აბუჩად იგდებდა ხალხის კულტურულ ფასეულობებს“. 1976 წლის მარტში მან ღიად დაგმო ის, რომ გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან მიმდინარეობდა კულტურული ძეგლების დასაცავად გამოყოფილი სახელმწიფო სახსრების მითვისება. შემდეგ მან გააკრიტიკა მილიციისა და სასამართლო სისტემის უმოქმედობა და დაასკვნა, რომ ქართული კულტურული ძეგლები საფრთხის ქვეშ იყვნენ „არა ცალკეული ინდივიდების დაუდევრობისა და კორუფციის გამო, არამედ ხელისუფლების მიზნობრივი პოლიტიკის შედეგად, რომელიც მიმართული იყო ზოგადად ქრისტიანული რელიგიის და ასევე საქართველოს ისტორიის წინააღმდეგ“. 1976 წლის აგვისტოში, ძეგლთა დაცვის დეპარტამენტისა და მუზეუმის ხელმძღვანელებმა დავით გარეჯთან დაკავშირებით, სამხედროების წინააღმდეგ, სარჩელი შეიტანეს საბჭოთა კავშირის გენერალურ პროკურატურაში, რომელისგანაც პასუხი არ მიუღიათ.

¹³ ძალაუფლების შენარჩუნების ამ პრაგმატულმა პოლიტიკამ შევარდნაძე ერთგვარი „რეფორმატორი“ გახადა სკკპ-ში და მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი მისი დანიშვნას საბჭოთა კავშირის საგარეო საქმეთა მინისტრად, პარტიის ლიდერის მიხეილ გორბაჩოვის დროს, 1985 წელს.

ამის მიუხედავად, იმ დროისთვის ეკლესიის თავისუფლება ჯერ კიდევ ძალზე შეზღუდულად კონტროლირებადი რჩებოდა, ხოლო პარტიის წევრებს ევალებოდათ, მკაცრად ებრძოლათ რელიგიური წეს-ჩვეულებების და რიტუალების წინააღმდეგ¹⁴. 1985 წლის მარტში მოსკოვში საქართველოში პარტიის პირველ მდივნად დანიშნა ტექნოკრატი ჯუმბერ პატიაშვილი, რომელმაც შევარდნაძის თანამოაზრენი კომუნისტურ პარტიაში უფრო რადიკალური კადრებით შეცვალა და დისიდენტებისა და უბრალო მორწმუნეების (მართლმადიდებელი ქრისტიანები) წინააღმდეგ მკაცრ რეპრესიებს მიმართა¹⁵. რეფორმების ტალღა, რომელიც ძლიერდებოდა ბალტიის რესპუბლიკაში, არ დაწყებულა საქართველოს კომუნისტურ პარტიაში.

4. პოლიტიკური სისტემის მიერ კარის გაღება: ეკლესია ნაციონალიზმის ან სახელმწიფოს მხარდამჭერ ინსტიტუტად დარჩენის დილემის წინაშე (1987-1991)

საბჭოთა პერიოდში საქართველოში, სასულიერო პირებისა და დისიდენტების გარდა, სხვა რელიგიური ჯგუფები ან პოლიტიკური მოთამაშეები საზოგადოებაში არ გამოჩენილან. აპოლიტიკური, უკლასო და სოციალური ჯგუფებისგან იდეოლოგიურად განმედილ საბჭოთა საზოგადოების წევრებს არ ჰქონდათ შესაძლებლობა, რომელიმე სხვა სოციალური ჯგუფისთვის მიეკუთვნებინათ თავი. ამ ყველაფერს შედეგად მოჰყვა „სოციალური სტრუქტურის პრივატიზება“¹⁶.

საბჭოთა საქართველოში ქართული ეთნიკური წარმომავლობა და ძალაუფლებასთან სიახლოვე სოციალური დაყოფის მთავარი მახასიათებელი იყო. ეს უკანასკნელი კი ნომენკლატურის ნიშა იყო სახელმწიფო და პარტიულ აპარატში. იგი პრივილეგიურულ ელიტად მხოლოდ საკუთარ თავს მიიჩნევდა, ჰქონდა საკუთარი ინტერესები და ამრიგად, ერთადერთი აქტორია, რომელსაც პოლიტიკური აქტიურობა შეეძლო. ამ ჯგუფის მიერ კანონების დარღვევამ, წესების ფეხქვეშ გათევამ, კორუფციამ და პოლიტიკურმა მაქინაციებმა მისი ფართო მოსახლეობისგან იზოლაცია გამოიწვია. საკუთარი მოთხოვნების გარშემო გაერთიანებული ნომენკლატურის ერთ დროს არაფორმალური ორგანიზმი ოფიციალურ მმართველ სისტემადა იქცა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი წევრების უკიდურესი დამოკიდებულება თავიანთ ზემდგომებზე. საბჭოთა იდეოლოგიის მორალური კატასტროფის შემდეგ, ეთნიკური კუთვნილება სოციალური ერთობის არსებითი მახასიათებელი გახდა და საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში დაიმკვიდრა თავი, რომელიც ინტერნაციონალისტური რიტორიკის მიმართ მტრულად იყო განწყობილი. რელიგია,

¹⁴ იხილეთ საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის რეზოლუცია „მავენე ტრადიციებისა და ჩვეულებების წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერების ღონისძიებების შესახებ“, 1975 წლის 25 ნოემბერი: Gerber, Georgien: Nationaler Dissens und kommunistische Herrschaft seit 1956, (1997), 261 f.

¹⁵ იქვე., 152 f.

¹⁶ Hanf und Nodia, Georgia Lurching to Democracy. From Agnostic Tolerance to Pious Jacobinism: Societal Change and Peoples' Reactions, (2000), 44 – 46, Zitat 50.

როგორც ნაციონალიზმის ნიშანი, ეთნიკურ კუთვნილებას დაქვემდებარებული გახდა¹⁷.

ამგვარად, 1970-იანი წლების ბოლოს, განსაკუთრებით კი 80-იან წლებში, ეკლესია ორგვარი გამოწვევის წინაშე იდგა. ერთი მხრივ, იგი იღებდა სახელმწიფო მხარდაჭერას, რათა „მართლმადიდებლური“ ნაციონალიზმის მეშვეობით შეეცაო მზარდი იდეოლოგიური ვაკუუმი, მას ასევე ევალეობდა, დაესუსტებინა დისიდენტური მოძრაობა. დისიდენტები ცდილობდნენ, ეკლესია „არაორთოდოქსულ“ ნაციონალიზმთან დაეკავშირებინათ. დისიდენტები ეკლესიის მორალურ ავტორიტეტსა და ინტეგრაციაზე აპელირებდნენ და სურდათ ეკლესია მძლავრი სახელმწიფო აპარატისგან გაეთავისუფლებინათ¹⁸.

1987 წელი საქართველოში შეიძლება შეფასდეს „პერესტროიკის დასაწყისად“, რომელიც გეგმის მიხედვით, კომუნისტური პარტიის მიერ კონტროლირებადი რეფორმების პროცესი უნდა ყოფილიყო, თუმცა პოლიტიკური კონტრკულტურის ჩამოყალიბებასა და გავრცელებასთან ერთად, მას სახელმწიფო უკვე ვეღარ აკონტროლებდა. დისიდენტური წრებიდან და სტუდენტური მოძრაობიდან გამომდინარე პოლიტიკური ლიდერები, რომლებმაც საქართველოში (პოლიტიკურ) პროცესს დინამიკა შემატეს, რაც 1991 წელს საბოლოოდ გადაიზარდა სახელმწიფოს დამოუკიდებლობაში. ეროვნული მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი, დისიდენტი და ანთროპოსოფი ზვიად გამსახურდია¹⁹, იმედოვნებდა, რომ საბჭოთა მატერიალიზმის იდეოლოგიურ ვაკუუმს შეავსებდა ქართულ ქრისტიანობაში აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მისტიციზმ-ეზოთერიზმის სინთეზით²⁰. გამსახურდია თავის ტრაქტატში – „საქართველოს სულიერი მისია“, ქრისტიანობას მიიჩნევს „ერის დასაცავ საბრძოლო იდეოლო-

¹⁷ Wheatley, Georgia from National Awakening to Rose Revolution. Delayed Transition in the Former Soviet Union, (2005), 20 – 30; Brubaker, Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe, (1996), 23 – 31.

¹⁸ Gerber, Georgien: Nationaler Dissens und kommunistische Herrschaft seit 1956, (1997), 111 – 113.

¹⁹ ცნობილი რომანისტის, კონსტანტინე გამსახურდიას ვაჟი, ზვიად გამსახურდია (1939-1993), როგორც დისიდენტი 1978 წელს ცენტრალურ ტელევიზიაში გაკეთებული „პატიების თხოვნით“ გაემიჯნა დისიდენტურ მოძრაობას. მხოლოდ მოგვიანებით უფრო პოპულარული დისიდენტის მერაბ კოსტავას დახმარების წყალობით მიიღეს იგი ეროვნულ მოძრაობაში და გადაიქცა ქარიზმატულ ლიდერად, შემდეგ კი გახდა დამოუკიდებელ საქართველოში პირველი, თავისუფლად არჩეული პრეზიდენტი. გამსახურდია, გამოვედი თუ არა ცენტრალური ტელევიზიით 1978 წლის მასიში?, (1978), 61 – 72.

²⁰ ეს იდეა საქართველოში არ არის ძალიან გავრცელებული, მაგრამ მეტაფიზიკური აზროვნება ხშირად გვხვდება გამსახურდიას მტკიცე მომხრეებთან. ანთროპოსოფები იყვნენ გამსახურდიას მთავარი მხარდამჭერები დასავლეთში. Gerber, Georgien: Nationaler Dissens und kommunistische Herrschaft seit 1956, (1997), 220 f., 277 – 279. გამსახურდიასა და პოპულიზმის ანალიზი იხ. Jones, Populism in Georgia: The Gamsakhurdia Phenomenon, (1994). Fazit: „The support for Gamsakhurdia did represent a revolt against the liberal technocratic elite of the Georgian establishment, but as so often happens, degenerated into a different sort of elitism. (...) the scapegoating of non-Georgian minorities and the emphasis on unity undermined participation and political diversity“ (141 f.)..

გიად” და საქართველოს, როგორც შუამავალს აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის²¹.

გასული საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოდან 90-იანი წლების დასაწყისამდე მართლმადიდებლურ ეკლესიას, როგორც რელიგიურ ინსტიტუტს, რომელიც იმართებოდა კგბ-ის მიერ, მოუწია გადაეხედა საკუთარი ურთიერთობისთვის საბჭოთა კავშირის სულ უფრო და უფრო არაპოპულარულ სახელმწიფო ხელისუფლებასთან, ისევე, როგორც რადიკალიზებულ ოპოზიციურ, ნაციონალურ მოძრაობასთან. ერთი მხრივ, ეკლესიის ხელმძღვანელობა ილია მეორის მეთაურობით ტრადიციულად „სახელმწიფოს მხარდამჭერის“ სახეს ინარჩუნებდა და წინააღმდეგობას უწევდა ოპოზიციური ეროვნული მოძრაობის მიერ მასზე დაუფლების მცდელობას. მოსკოვში პერესტროიკისა და საჯაროობის (Гласность), შიდა ეკონომიკური კრიზისისა და მზარდი ეროვნული მოძრაობის ფონზე, პარტია და სახელმწიფო აპარატი ეკლესიის მიმართ გარკვეულ დათმობებზე წავიდა, როგორიც იყო, მაგალითად, ახალი ეკლესიების კურთხევის ან ძველი ეკლესიების გახსნის ნებართვა. მართლმადიდებლურ ეკლესიას სახელმწიფოს გადასარჩენად უნდა შეეცხო ის იდეოლოგიური ვაკუუმი, რომელიც ქართულ საზოგადოებაში გაიზარდა მე-20 საუკუნის 80-იან წლებში. მიუხედავად იმისა, რომ პარტიის ხელმძღვანელობას საეკლესიო იერარქიასთან დალაგებული ურთიერთობა ჰქონდა, უბრალო რელიგიური მოსახლეობა მაინც განიცდიდა სხვადასხვა სახის რელიგიურ რეპრესიებს 1980-იან წლებში. მაგალითისთვის, უთვალთვალდნენ მათ, ვინც ეკლესიაში დადიოდა. რელიგიურობით უფრო მეტად და მეტად ინტერესდება ეროვნული მოძრაობა, რომელიც 1987 წლიდან უფრო და უფრო რადიკალურ სახეს იღებს. მართლმადიდებელმა ეკლესიამ აღნიშნულს უპასუხა 1987 წელს, 1907 წელს მოკლული თერგდალეულების ახალგაზრდა ეროვნული ინტელიგენციის ლიდერის, ილია ჭავჭავაძის წმინდანად შერაცხვით. ამ ნაბიჯით მან ეროვნულ მოძრაობას საკუთარი კარი გაუღო. ჭავჭავაძეს პატივი მიაგეს მე-19 საუკუნის ბოლოს ქართველი ერის კულტურულ მოდერნიზაციაში შეტანილი წვლილისთვის. ამრიგად, მართლმადიდებლურმა ეკლესიამ ერთმანეთს შეარიგა „მართლმადიდებლური“ ნაციონალიზმი, რომელსაც მანამდე ინყნარებდა სახელმწიფო და „არაორთოდოქსული“ ნაციონალიზმი, რომელის გამოც დისიდენტები იდევნებოდნენ. ამგვარად, ჭავჭავაძე გახდა დასუსტებული კომუნისტური იდეოლოგიის ეროვნული ალტერნატივა. იმავე დროს, დისიდენტურ მოძრაობასა და კრიტიკულად განწყობილ ინტელექტუალურ ელიტას შორის არსებული ზღვარგამყოფი მოიშალა. დისიდენტებმა და პატიმრობიდან გათავისუფლებულმა სტუდენტების ლიდერებმა შემოდგომაზე დააარსეს „ილია ჭავჭავაძის საზოგადოება“, როგორც პირველი „არაფორმალური დაჯგუფება“, რომელსაც მოკლე დროში უკვე რამდენიმე ათასი წევრი ჰყავდა და ამგვარად გახდა ოპოზიციური და ეროვნული მოძრაობის ძალების სტაბილურად მზარდი ძალა²².

²¹ Gamsakhurdia (Hg.), *The Spiritual Mission of Georgia. A Lecture Delivered at the IDRIART Festival in Tbilisi, 2 May 1990*, (1991), 7 – 23.

²² აღნიშნული ეროვნული მოძრაობა ცუდად ორგანიზებული მასობრივი მოძრაობა იყო, რომელიც გადაიზარდა ფრაქციულ დაპირისპირებებში. არ გააჩნდა ინსტიტუციურად და პროგრამულად გამყარებული ოპოზიცია და ხასიათდებოდა რადიკალიზმით. ამ მოძრაობიდან

ცხრილი 1-ლი: ძირითადი პოლიტიკური მოვლენები საქართველოში 1921 წლიდან

- 1921 საბჭოთა კავშირის მიერ საქართველოს ანექსია; საქართველოს საეკლესიო იერარქიის „წმენდა“ და მნიშვნელოვანი საეკლესიო ქონების ნაციონალიზაცია
- 1943-45 სტალინი რელიგიურ თემებს რწმენის გამოხატვის უფლებას აძლევს; საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესია კვლავ აღიარებულია ავტოკეფალურად, 1943 წ.
- 1959 საქართველოს კომუნისტური პარტიის ლიდერი იწყებს ხრუშჩოვის ათეიზმის კამპანიის წარმოებას საქართველოში; საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ინსტრუმენტალიზაცია საგარეო პოლიტიკაში
- 1960 ქართული მართლმადიდებლური რელიგიის ეროვნულ შეგნებასთან შერწყმა
- 1975 საქართველოს კომუნისტური პარტიის ლიდერი შევარდნაძე დათმობაზე მიდის საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან
- 1985 კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელის, ჯუმბერ პატიაშვილის, მეთაურობით ქართველებში მორწმუნეთა და დისიდენტთა მიმართ განახლდა სახელმწიფო რეპრესიები
- 1980 ოპოზიციური ქართული ეროვნული მოძრაობის რადიკალიზაცია
- 1989 9 აპრილის მასობრივი დემონსტრაციის ძალადობრივი ჩახშობა უმაღლესი საბჭოს შენობის წინ (დღევანდელი პარლამენტი).
- 1990 გარდამავალი პერიოდის დასაწყისი: ეროვნული ოპოზიციის გამარჯვება ზვიად გამსახურდიას ხელმძღვანელობით (87%), რომელმაც საქართველოს უმაღლესი საბჭოს საპარლამენტო არჩევნებში გაიმარჯვა კომუნისტური პარტიის წინააღმდეგ
- 1991 საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადება
- 1991 დამოუკიდებელი საქართველოს პირველ პრეზიდენტად არჩეულ იქნა ზვიად გამსახურდია
- 1992 იანვარის გადატრიალება გამსახურდიას მთავრობის წინააღმდეგ, ანუ „ზამთრის ომი“
- 1992 ედუარდ შევარდნაძე ინიშნება საქართველოს სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარედ და ამრიგად, ფაქტობრივად სახელმწიფოს მეთაური ხდება

განიდევნენ კომუნისტური პარტიის რეფორმის მსურველი ძალები და ამგვარად შეუძლებელი გახდა ფართო ფრონტის შექმნა, მაგალითად როგორც ეს მოხდა ბალტიის ქვეყნებში. ეს იყო ერთგვარი „ანტიორგანიზაციული“ მოძრაობა, რომელსაც არ შეეძლო რაიმე შეთანხმების მიღწევა სახელმწიფო ძალაუფლებასთან; იხ. Gerber, Georgien: Nationaler Dissens und kommunistische Herrschaft seit 1956, (1997), 160 – 163; Wheatley, Georgia from National Awakening to Rose Revolution. Delayed Transition in the Former Soviet Union, (2005), 32.

- 1995 საქართველოს ახალი კონსტიტუციის მიღება, რომელიც ოფიციალურად აყალიბებს მმართველობის დემოკრატიულ სისტემას
- 1995 დემოკრატიზაციის დასაწყისი. კონსოლიდაცია კონსტიტუციური დემოკრატიის დამყარების შემდეგ: ედუარდ შევარდნაძის არჩევა დამოუკიდებელი საქართველოს მეორე პრეზიდენტად (70%)
- 1999- რელიგიური უმცირესობების მიმართ ძალადობის საგანგაშო ტალღა.
- 2002 განსაკუთრებით აქტიურობს ჯგუფი, რომელსაც მართლმადიდებელი, ყოფილი მღვდელი ბასილ მკალავიშვილი ხელმძღვანელობს
- 2001 შევარდნაძესა და კათოლიკოს-პატრიარქ ილია II-ის მიერ დადებული კონკორდატი, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებული სტატუსის შესახებ; კონსტიტუციის ტექსტში შედის 2001 წლის მარტის ჩანაწერი
- 2003 „ვარდების რევოლუცია“: მასობრივი დემონსტრაციები საპარლამენტო არჩევნების მასიური გაყალბების წინააღმდეგ. საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადება და შევარდნაძის გადადგომა
- 2004 მიხეილ სააკაშვილის არჩევა დამოუკიდებელი საქართველოს მესამე პრეზიდენტად (96%) და ხუთჯვრიანი ახალი სახელმწიფო დროშის შემოღება
- 2007 მასობრივი საპროტესტო გამოსვლები მთავრობის წინააღმდეგ, დემონსტრაციის ძალადობრივი დარბევა, საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადება და სააკაშვილის გადადგომა
- 2008 ახალი არჩევნები: პრეზიდენტად სააკაშვილის მეორედ და კონსტიტუციის თანახმად, უკანასკნელად არჩევა (53,47%)

წყარო: ჩვენივე ნაკრები

მას შემდეგ, რაც მართლმადიდებელმა ეკლესიამ საკუთარი კარი გაუხსნა ეროვნულ მოძრაობას, განსაკუთრებით გამძაფრდა ეროვნული მოძრაობის პოლიტიკური ბრძოლა საბჭოთა რეჟიმის წინააღმდეგ საქართველოს დამოუკიდებელობის მოსაპოვებლად. 1989 წლის 9 აპრილს, გამთენიისას, როდესაც კომპარტია ემზადებოდა მასობრივი დემონსტრაციის დასაშლელად თბილისში უმაღლესი საბჭოს (დღევანდელი პარლამენტის) შენობის წინ, ილია მეორემ პირადად სთხოვა დემონსტრანტებს ნასულიყვნენ მასთან ერთად მიმდებარე ეკლესიაში სალოცავად, რათა თავიდან აცილებულიყო სისხლისღვრა. ილია მეორემ ეკლესიაში წასვლაზე უარი მიიღო და ამის ნაცვლად მოედანზე „მამაო ჩვენო“ ლოცვა დაიწყო. რამდენიმე წუთის შემდეგ, საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა ნაწილიდან ჩამოყვანილმა სპეცრაზმმა პოზიციები დაიკავა, რათა მომიტინგეები მოედნიდან შხამიანი გაზითა და ნიჩბებით განედევნათ. პანიკის დროს 20 მომიტინგე დაიღუპა და რამდენიმე ასეული დაშავდა. ამ მოვლენამ დამოუკიდებლობის მოძრაობა კიდევ უფრო გააძლიერა და სრულიად ჩამოშალა არა მხოლოდ საქართველოს კომუნისტური პარტია, არამედ მთლიანად სა-

ხელმწიფო ავტორიტეტი²³. 1991 წელს ჯერ კიდევ სახელმწიფო დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე, ეროვნულმა ოპოზიციამ ზვიად გამსახურდიას ხელმძღვანელობით, მის მიერ დაარსებულ პარტიასთან, „მრგვალი მაგიდა თავისუფალი საქართველო“, 1990 წლის ოქტომბრის საპარლამენტო არჩევნებში უდიდეს წარმატებას მიაღწია, რაც დემოკრატიული გარდამავალი ეტაპის დასაწყისს ნიშნავდა²⁴, მიუხედავად ამისა, ქვეყნის შემდგომი დემოკრატიზაციის პროცესს ხშირად თან ახლდა ძალადობა და ასევე ხშირი იყო უკან გადადგმული ნაბიჯებიც ამ მიმართულებით²⁵.

5. ეკლესია, როგორც საერთო აზრის შემქნელი ძალა გარდამავალი ეტაპის პირველ ეტაპზე (1991 - 1995)?

1991 წლის 9 აპრილს საქართველომ დამოუკიდებლობა გამოაცხადა. სახელმწიფოებრიობის პირველი წლები ძალიან მღელვარე იყო და ხასიათდებოდა ძალადობრივი დაპირისპირებებით. საბჭოთა კავშირის პერიოდში საქართველოს უფრო მეტი ავტონომიური ტერიტორიული ერთეული ჰქონდა, ვიდრე სხვა რომელიმე საბჭოთა რესპუბლიკას (რუსეთის გარდა)²⁶. იმის გამო, რომ ამ ავტონომიურ ერთეულებს ახლა უკვე ეშინოდათ საკუთარი ავტონომიის დაკარგვის – განსაკუთრებით გამსახურდიას ქართული ნაციონალისტური პოლიტიკის ფონზე – დამოუკიდებელ საქართველოს სერიოზული სირთულეები გაუჩნდა ტერიტორიული მთლიანობის უზრუნველყოფის კუთხით. სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ რეგიონში, ტერიტორიული კონტროლისთვის ბრძოლა ჯერ კიდევ 1990 წლის ბოლოს გამძაფრდა²⁷. სახელმწიფოს მართვაში გამოცდილების ნაკლებობის და პოლიტიკური უკომპრომისობის გარდა (რომლის საპირისპირო მაგალითია ბალტიისპირეთი), გადამწყვეტი როლი ითამაშა გამსახურდიას პირადმა, პოლარიზებადმა მართვის სტილმა, რომელიც თავს ეროვნული მოძრაობის ლიდერად მიიჩნევდა. „...ეთნიკურად არაქართველი უმცირესობების დადანაშაულებამ და ქართველთა ერთობის ხაზგასმამ შეაფერხა პოლიტიკურ პროცესებში ჩართულობა და მისი მრავალფეროვნება“²⁸. 1991 წელს, გამსახურდიას ხელმძღვანელობის ქვეშ, ქართველ და არაქართველ ელიტურ

²³ 1989 წლის 9 აპრილის შესახებ იხ.: Wheatley, Georgia from National Awakening to Rose Revolution. Delayed Transition in the Former Soviet Union, (2005), 177 – 186. თანამედროვე კრიტიკა იხ.: ნიქარიშვილი, ჟამი ჭეშმარიტი (დამარცხებული მოძრაობის ქრონიკა), (2003), 59 – 73.

²⁴ იხილეთ ამვე ტომის შესავალში გარდამავალი პერიოდის კონცეფცია, რომელიც მიჰყვება Schmitter/O'Donnell-ის გარდამავალი პერიოდის მოდელს. აქ ავტორიტარული რეჟიმის გარდაქმნისას ერთმანეთისაგან განირჩევა პოლიტიკური ელიტის ცვლილების და კონსოლიდაციის ფაზა, რომელიც როგორც წესი იწყება კონსტიტუციის მიღების შემდეგ, საკანონმდებლო პირველ პერიოდში.

²⁵ იხ. ასევე Jawad, Democratic Consolidation in Georgia after the 'Rose Revolution'?, (2005), 1 f.

²⁶ Slider, Democratization in Georgia, (1997), 169.

²⁷ სამხრეთ ოსეთის კრიზისის შესახებ იხ. International Crisis Group, Georgia: Avoiding War in South Ossetia, (2004); International Crisis Group, Georgia – South Ossetia: Refugee Return the Path to Peace, (2005).

²⁸ Jones, Populism in Georgia: The Gamsakhurdia Phenomenon, (1994), 141 f.

ჯგუფებს შორის დაიწყო დაპირისპირება შეზღუდული რესურსების გადასანაწილებლად. ეროვნული მოძრაობის თავდაპირველი ერთიანობა ნელ-ნელა ქრებოდა პარტიკულარული ინტერესების მიზეზით²⁹. პოლიცია და უსაფრთხოების ძალები სულ უფრო მეტად იძირებოდა კრიმინალურ სამყაროში, ჩრდილოვან ეკონომიკაში, ნარკოტიკებითა და იარაღით ვაჭრობაში. ამით ისინი ხელს უწყობდნენ „ძალისმიერი ბიზნესის“ წარმოქმნას³⁰. 1992 წლის იანვარში ე.წ. „ზამთრის ომის“ დროს საქართველოს დედაქალაქ თბილისში, შეიარაღებულმა ოპოზიციურმა ჯგუფებმა დაამხეს ყოფილი დისიდენტის, გამსახურდიას მთავრობა და აიძულეს საზღვარგარეთ გაქცეულიყო. გამსახურდიას მომხრეები ორ ერთმანეთის მოწინააღმდეგე ფრაქციად გაიყვნენ. 1992 წლის ზაფხულში აფხაზეთში დაძაბულობა ომში გადაიზარდა³¹.

მიუხედავად იმისა, რომ ეკლესია ერთადერთი ორგანიზაცია იყო, რომელიც საბჭოთა კავშირის ნგრევას უვნებელი გადაურჩა, რის შედეგადაც სოციალური ცვლილებების პროცესში საერო აზრის შემქმნელის და ეროვნული ღირებულებების მცველის სტატუსი მოიპოვა, მან კონსტრუქციულ როლი ვერ შეასრულა ამ ძალადობრივი კონფლიქტის პერიოდში. უფრო მეტიც, გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში სეპარატისტულ რეგიონებში ომის დროს, კათოლიკოს-პატრიარქმა ილია მეორემ გამოაცხადა, რომ ქართველის ყველა მკვლელის, როგორც ხალხის მოღალატის, სახელი, სპეციალურ წიგნში ჩაინერებოდა და ამგვარად, სამუდამო დაწყევლილი იქნებოდა³². ამით მან ხელი შეუწყო აფხაზეთის კონფლიქტისთვის ეთნიკური ხასიათის მიცემას, რომელსაც თავდაპირველად უფრო ეკონომიკური და გეოპოლიტიკური ხასიათი ჰქონდა³³. ილია მეორის აღნიშნული განცხადება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმ ფონზე, რომ ოსები მართლმადიდებლები არიან, ისევე, როგორც აფხაზების ნახევარი. ეს განცხადება ნიშნავდა იმას, რომ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიისთვის ეთნიკური კუთვნილება უფრო მნიშვნელოვანი იყო, ვიდრე სარწმუნოება. აქედანვე გამოჩნდა, რომ ეკლესიას განზრახული ჰქონდა დამოუკიდებელ საქართველოში უფრო პოლიტიკური როლი ეთამაშა, ვიდრე რელიგიური.

1992 წლის იანვარში გამსახურდიას ძალადობრივი დამხობის შემდეგ, რომლის მონაწილეებმაც გამოიყენეს მოსახლეობის მზარდი უკმაყოფილება რეჟიმის მიმართ, საქართველოს კომუნისტური პარტიის ყოფილი თავმჯდომარე და საბჭოთა კავშირის ბოლო საგარეო საქმეთა მინისტრი ედუარდ შევარდნაძე 1992 წლის მარტში მოსკოვიდან საქართველოში დაბრუნდა და სახელდახელოდ შექმნილი სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარის თანამდებობა დაიკავა. ამგვარად, იგი, დემოკრა-

²⁹ სამხრეთ ოსეთისა და აფხაზეთის კონფლიქტებთან დაკავშირებით და საქართველოს ტერიტორიული დაშლის შესახებ იხ. თავი 2-ე Jawad-თან, *Europas Neue Nachbarschaft an der Schwelle zum Krieg: Zur Rolle der EU in Georgien*, (2006).

³⁰ *Elwert*, *Intervention in Markets of Violence*, (2003), 219 – 242.

³¹ აფხაზეთის კონფლიქტის შესახებ იხ., *Coppieters*, *The Georgian-Abkhaz Conflict*, (2004); *Antonenko*, *Frozen Uncertainty: Russia and the Conflict over Abkhazia*, (2005); *Auch*, *Der Konflikt in Abchasien in historischer Perspektive*, (2004).

³² გელაშვილი (გამომ.), ეკლესია და სამოქალაქო საზოგადოება. საქართველო. XXI საუკუნის დასაწყისში, (2001), 5 – 10.

³³ *Antonenko*, *Frozen Uncertainty: Russia and the Conflict over Abkhazia*, (2005), 206.

ტიული ლეგიტიმაციის გარეშე, გახდა სახელმწიფოს ფაქტობრივი მეთაური. ეს დემოკრატიზაციის პროცესის ადრეულ გარდამავალ ეტაპზე აშკარად უკან გადადგმული ნაბიჯი იყო, რადგან 1995 წლის ნოემბრამდე არ მომხდარა მისი პრეზიდენტად არჩევა (იხ. ქვემოთ). 1992 წლის ზაფხულში აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში მწვავე შეიარაღებული კონფლიქტისა და 1992/93 წლებში „ზვიადისტების“ (გამსახურდიას მომხრეების) მიერ ძალაუფლებაში დასაბრუნებლად ძალადობრივი მცდელობების შედეგად, შევარდნაძე ახალგაზრდა სახელმწიფოს გარდაუვალი კოლაფსის წინაშე აღმოჩნდა. სწორედ ამიტომ, მან ზურგი აქცია გამსახურდიას მიერ თავდაპირველად გატარებულ პოლიტიკას, რომელიც მაქსიმალურად ზღუდავდა რუსეთის გავლენას საქართველოზე და 1993 წლის ბოლოს (საკუთარი ინტერესების კარნახით) რუსეთს უფლება მისცა, მშვიდობისმყოფელის როლი აეღო³⁴. ამასთან, როგორც სახელმწიფოს დე ფაქტო მეთაურმა და იმ პარლამენტის თავმჯდომარემ, რომელიც 24 პარტიად იყო დაყოფილი, მან წარმატებით მოახერხა სამხედრო მეთაურებისა და მათი შეიარაღებული ბანდების განადგურება, რითაც დაამყარა გარკვეული საზოგადოებრივი წესრიგი და სტაბილურობა ქვეყანაში³⁵.

6. კონსოლიდაციის პროცესის შეფერხება და სოციალური ფრაგმენტაცია შევარდნაძის დროს: მართლმადიდებელი ეკლესია, როგორც დემოკრატიზაციის პრობლემა? (1995-2003)

შევარდნაძის მიერ დამყარებული სტაბილურობის სისუსტე აჩვენა, სხვათა შორის, 1995 წლის 29 აგვისტოს უცნობი პირების მიერ მასზე თავდასხმამ, რომელსაც იგი მცირედი დაზიანების მიუხედავად გადაურჩა³⁶. შევარდნაძემ ვერ შეძლო³⁷ ქვეყანაში მზარდი პოლიტიკური და კულტურული ფრაგმენტაციის შეჩერება. მაგრამ 1995 წლის აგვისტოში პარლამენტის მიერ ახალი კონსტიტუციის მიღებამ მნიშვნელოვანი გარდატეხა შეიტანა ქვეყნის სტაბილიზაციის გზაზე. საკონსტიტუციო კომისიის შიგნით არსებული ურთიერთსაწინააღმდეგო პოზიციების ფონზე, საერთაშორისო ორგანიზაციებისა და ექსპერტების დახმარებამ გადამწყვეტი კატა-

³⁴ Jawad, *Democratic Consolidation in Georgia after the 'Rose Revolution'?*, (2006), 9 f. რუსეთი ცდილობდა რამდენადაც შეეძლო შეენარჩუნებინა თავისი გავლენა ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებზე. ახლად ჩამოყალიბებული სახელმწიფოებიდან გამოყოფის მომხრეები თავს ამ მიზნის მისაღწევ „ბერკეტად“ თვლიდნენ. ნეიტრალური სამშვიდობო როლის ნაცვლად, რუსეთი ატარებდა პოლიტიკას, რომელიც ხშირად იხსენიება, როგორც „კონტროლირებადი არასტაბილურობა“. Bielawski und Halbach, *Der georgische Knoten – Die Südossetien-Krise im Kontext georgisch-russischer Beziehungen*, (2004).

³⁵ King, *Potemkin Democracy: Four Myths about Post-Soviet Georgia*, (2001), 96.

³⁶ შევარდნაძეზე კიდევ ერთი თავდასხმა განხორციელდა 1998 წლის 9 თებერვალს, როდესაც მის შეჯავშნულ მანქანას ცეცხლი გაუხსნეს ავტომატებითა და ყუმბარმტყორცნებით.

³⁷ Wheatley, *Georgia from National Awakening to Rose Revolution. Delayed Transition in the Former Soviet Union*, (2005), 41 – 66 und 67 – 102; Baev, *Civil Wars in Georgia: Corruption Breeds Violence*, (2003), 127 – 144; Gerber, *Georgien: Nationaler Dissens und kommunistische Herrschaft seit 1956*, (1997), 187 – 228; Gaul, *Verfassungsgebung in Georgien – Ergebnisse internationaler rechtlicher Beratung in einem Transformationsstaat*, (2001).

ლიზატორული ეფექტი შექმნა კონსტიტუციის შემუშავების და მიღების პროცესში³⁸. ახალმა კონსტიტუციამ საქართველოს დემოკრატიულ კონსტიტუციურ სახელმწიფოს მისცა პრეზიდენტი ფართო უფლებამოსილებით. მიუხედავად ამისა, შევარდნაძემ, რომელიც 1995 წლის ნოემბრის საპრეზიდენტო არჩევნების შემდეგ ხმების 70%-ით ქვეყნის ლეგიტიმური მეთაური გახდა, მანიპულაციის გზით დაარღვია ფორმალური დემოკრატიული ნორმები. მისი წინამორბედი გამსახურდიასგან განსხვავებით, შევარდნაძემ შეძლო საკუთარი პოზიციების გაძლიერება 1993 წელს საკუთარი პოლიტიკური პარტიის, „საქართველოს მოქალაქეთა კავშირის“ დაარსების შედეგად³⁹. მიუხედავად იმისა, რომ მისი ყველა მომხრე ძველი კომუნისტური ნომენკლატურის ნაწილი იყო, „მოქალაქეთა კავშირი“ თავისთავად არაერთფეროვანი იყო. ამიტომ, მან თავისი მმართველობა დააფუძნა მოქნილ კორუფციულ კავშირებზე. მიუხედავად იმისა, რომ ამგვარად მოხერხდა ქაოსისა და ძალადობის დაძლევა, დემოკრატია და კანონის უზენაესობა კითხვის ნიშნის ქვეშ იდგა. იღებდნენ კანონებს, მაგრამ მათი შესრულება მხოლოდ იმ შემთხვევაში ხდებოდა, თუ მათი შინაარსი ემთხვეოდა შესაბამისი ორგანოების პირად ინტერესებს⁴⁰. ქვეყანაში არსებული საყოველთაო უკანონოება, ორგანიზებული დანაშაულის სიძლიერე და სამართალდამცავი ორგანოების უმართავი სისტემა კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებდა შევარდნაძის მთავრობის პოლიტიკური ხელმძღვანელობის ქმედითობას და ზოგადად მის სამართლებრივ ლეგიტიმურობას⁴¹. კორუფცია და ეკონომიკური სტაგნაცია აფერხებდა პოლიტიკური, ეკონომიკური და სამართლებრივი რეფორმების განხორციელებას, რაც წარმატებული დემოკრატიული კონსოლიდაციის აუცილებელი წინაპირობაა. ამრიგად, შევარდნაძემ საკუთარი პრეზიდენტობის პერიოდში შექმნა კონსტიტუციური დემოკრატიის ერთგარი ფასადი.

ყოველივე ზემოდ ნათქვამის ფონზე, რთულია საქართველოში დემოკრატიული კონსოლიდაციის პროცესზე საუბარი. თუმცა, 1995 წელს ახალი კონსტიტუციის მიღებამ ამგვარი კონსოლიდაციის ფაზას ერთგვარი საწყისი მისცა, რამდენადაც არამდგრადი არ უნდა ყოფილიყო ის⁴². ამგვარად, ახალი კონსტიტუციით საქართველოში, მართალია, დემოკრატია დამყარდა, ანუ ახალ კონსტიტუციაში დემოკრატია დამტკიცდა როგორც მმართველობის ფორმა, მაგრამ პოლიტიკური ელიტისა და საზოგადოების ქცევაში, ისევე როგორც მოსახლეობის წარმოდგენაში, დემოკრატიულმა ფასეულობებმა ძლიერად ვერ მოკიდეს ფეხი.

1995 წლის კონსტიტუციის მე-14 მუხლი უზრუნველყოფს მოქალაქეთა თანასწორობას კანონის წინაშე, ხოლო მე-19 მუხლის პირველი პუნქტი იცავს თავისუფლებებს, მათ შორის რელიგიის თავისუფლებას; მე-2 პუნქტი კრძალავს სიტყვის, აზრის,

³⁸ Gaul, Verfassungsgebung in Georgien – Ergebnisse internationaler rechtlicher Beratung in einem Transformationsstaat, (2001), 106, 177 f, Allison et al., Problems of Democratization in the Republic of Georgia, (1996), 523 ff.

³⁹ 1995 წლის ნოემბრის საპარლამენტო არჩევნებში „საქართველოს მოქალაქეთა კავშირმა“ მიიღო ხმების 23,71%, 1999 წლის ოქტომბერში კი 41,8%.

⁴⁰ Huber, State-Building in Georgia. Unfinished and at Risk ?, (2004), 47.

⁴¹ Jawad, Democratic Consolidation in Georgia after the 'Rose Revolution'?, (2005), 16 f.

⁴² გარდამავალი პერიოდის კონცეფციის, გარდაქმნისა და კონსოლიდაციის ფაზების შესახებ იხილეთ ამავე ტომის შესავალში.

რელიგიის ან რწმენის საფუძველზე დევნას. მე-9 მუხლის პირველ პუნქტში გარანტირებულია „რწმენისა და აღმსარებლობის სრული თავისუფლება“, მაგრამ აღიარებულია „საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებლური ეკლესიის განსაკუთრებულ როლი საქართველოს ისტორიაში და მისი დამოუკიდებლობა სახელმწიფოსგან“⁴³. 1995 წლის კონსტიტუციაში წარმოდგენილი საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის განსაკუთრებული ადგილი წარმოადგენს კომპრომისის მრავალი ქართველის მოთხოვნის მიმართ, რომ საბჭოთა რეჟიმის დაშლის შემდეგ მართლმადიდებელ ეკლესიას განსაკუთრებული როლი მინიჭებოდა საქართველოს კანონმდებლობაში და აღიარებულიყო იგი როგორც სახელმწიფო ეკლესია და უფრო ლიბერალური ძალების მოთხოვნას შორის, რომ ეკლესია და სახელმწიფო განცალკევებული უნდა ყოფილიყვნენ და დაცული უნდა ყოფილიყო რელიგიური პლურალიზმი⁴⁴.

შიდა საეკლესიო გადანაწილება

მართლმადიდებლური ეკლესიის სტატუსთან და რელიგიური პლურალიზმის დაცვასთან დაკავშირებით არსებული ეს ურთიერთსაპირისპირო პოზიციები ეკლესიის შიგნითაც აქტუალური იყო, რამაც ეკლესიის შიგნით ორი ჯგუფის წარმოქმნა გამოიწვია, რომლებიც დამოუკიდებლობის უკვე პირველივე წლებში გაჩნდა. თავდაპირველად ვერცერთი ჯგუფი აერხებდა გაბატონებას, რადგან არც „ტრადიციონალისტებს“ და არც „რეფორმატორებს“ არ ჰქონდათ საკმარისი მხარდაჭერა არც საეკლესიო იერარქიაში და არც მართლმადიდებელ მორწმუნეთა შორის. თუმცა, სულ უფრო და უფრო იზრდება „ტრადიციონალისტების“ გავლენა.

„ტრადიციონალისტები“ აცხადებდნენ, რომ მართლმადიდებლური რელიგია ტრადიციულ ჭეშმარიტ გზას უნდა დადგომოდა და ამიტომ მტრულად იყვნენ განწყობილნი სხვა აღმსარებლობების მიმართ და ცდილობდნენ საკუთარი შეხედულებები საზოგადოებისთვის მოეხვიათ თავს. მათ წიაღში წარმოიქმნენ ისეთი ასოციაციები, როგორიცაა „მძლეველები“ და „მართლმადიდებელ მშობელთა კავშირი“. ისინი მჭიდრო კავშირში იყვნენ სასულიერო პირებთან, რომლებიც იყენებდნენ თავიანთ რელიგიურ ავტორიტეტს რათა თავიანთი მრევლი განემტკიცებინათ აბსოლუტური ჭეშმარიტების რწმენაში, იზოლაციონისტურ მენტალიტეტში, რაც მრევლს აყენებდა „ჩვენსა“ და „სხვებს“ არჩევანს შორის. ისინი ყველაფერში საფრთხეს და მტრებს ხედავდნენ. საპატრიარქოს რადიო „ივერიის“ კონტროლის გარდა, ისინი „მართლმადიდებლური მაღაზიების“ მზარდ ქსელს ფლობდნენ, რომლის საშუალებითაც ავრცელებდნენ საკუთარ პრესას და ლიტერატურას. მათ ასევე კავში-

⁴³ კონსტიტუცია, რომელიც მიღებულ იქნა 1995 წლის 24 აგვისტოს და ბოლოს შესწორდა 2006 წლის 27 დეკემბერს, შეგიძლიათ იხილოთ საქართველოს პარლამენტის ვებგვერდზე. იქ ასევე მითითებულია ცვლილებები. იხილეთ http://www.parliament.ge/files/68_1944_951190_CONSTIT_27_12.06.pdf [ბოლოს შემოწმებული იქნა 2008 წლის 13 ივნისს].

⁴⁴ Nodia und Scholtbach, *The Political Landscape of Georgia – Political Parties: Achievements, Challenges and Prospects*, (2007), 70.

რი ჰქონდათ საბერძნეთში და რუსეთში მყოფ თანამოაზრეებთან. მათი ვინრო მსოფლმხედველობა დიალოგს შეუძლებელს ხდიდა, რაც გვახსენებს მტრის საბჭოურ წარმოდგენას, სადაც ასევე არსებობდა მკაცრი განყოფა „ჩვენსა“ და „სხვებს“ შორის და მასთან აბსოლუტურად იდენტური იყო ანტიდემოკრატიული და ანტიდასავლური ორიენტაციის კუთხით⁴⁵.

ამის საპირისპიროდ, „რეფორმატორები“, იგივე „პროგრესულები“ შიდა საეკლესიო რეფორმების განხორციელებისთვის იბრძოდნენ, რაც ასევე გულისხმობდა საქართველოს მართლმადიდებლურ ეკლესიაში ეკუმენური იდეისთვისაც ბრძოლას. ისინი, ზოგადად, უფრო ღიანი იყვნენ დანარჩენი სამყაროს მიმართ, ჰქონდათ მჭიდრო კონტაქტი სხვა ქვეყნებთან და ძირითადად დაკომპლექტებულები იყვნენ საუნივერსიტეტო გარემოდან. ბევრ მათგანს მიღებული ჰქონდა თეოლოგიური განათლება. თუმცა, ეს ჯგუფი იმდენად მარგინალიზებული იყო ეკლესიასა და საზოგადოებაში, რომ მათმა შეხედულებებმა შიდაეკლესიო დემოკრატიზაციასა და გამჭვირვალობასთან დაკავშირებით, ეკლესიასა და საზოგადოებაში ფართო გამოხმაურება ვერ ჰპოვა⁴⁶.

„ტრადიციონალისტების“ ბრალდებაზე იმასთან დაკავშირებით, რომ „რეფორმატორებს“ სურდათ მართლმადიდებლობის არსის შეცვლა, „რეფორმატორები“ პასუხობდნენ, რომ ისინი თავიანთი ეთნო-რელიგიური ექსკლუზიურობით იგნორირებას უწევდნენ მრავალრელიგიურ და კულტურულად მრავალფეროვან გარემოს ქვეყანაში და ასევე უარს ამბობდნენ ტოლერანტულ-პრაგმატულ დამოკიდებულებაზე სხვა რელიგიური და ეთნიკური ჯგუფების მიმართ⁴⁷.

„ტრადიციონალისტების“ შეხედულების გამო, რომლის მიხედვითაც შეუძლებელი იყო ქართული მართლმადიდებლობის ეროვნული ცნობიერების, კულტურის, ისტორიისა და მოსახლეობის ღირებულებებითი სისტემისგან განცალკევება, გაჩაღდა ერთგვარი „კულტურული ბრძოლა“. ამრიგად, რელიგია ჩამოყალიბდა პოლიტიკური ორგანიზაციის მსგავს სისტემად, რომელსაც საკუთარი ღირებულებების საფუძველზე შეეძლო ეჭვქვეშ დაეყენებინა პოლიტიკური ისტებლიშმენტი, ანუ მაგალითად, მმართველი რეჟიმი. უფრო მეტიც, ტოტალიტარულმა მემკვიდრეობამ რელიგია „იმ დონემდე მიიყვანა“, რომ მის არსებობას მხოლოდ ნაციონალიზმთან ჰარმონიაში ჰქონდა აზრი. ამან ეკლესიას საშუალება მისცა გავლენა მოეპოვებინა მოსახლეობაზე, რამაც დემოკრატიულ გარდაქმნებთან დაკავშირებით პოტენციური საფრთხე გააჩინა. ვერც „ტრადიციონალისტებმა“ და ვერც „რეფორმატორებმა“ შეძლეს საკუთარი თავის ტრადიციულ ღვთისმოსაობასთან იდენტიფიკაცია. პირველები ამოფარებულნი იყვნენ ტრადიციული რიტუალების დაცვას, ხოლო უკანასკნელებს არ შეეძლოთ ეკლესიის ახლებური გაგების და მისთვის ახალბურთი სა-

⁴⁵ Кобахидзе, О Современное положение Грузинской Православной Церкви (2004), 181 – 183; Crego, Religion and Nationalism in Georgia, (1994), 1 – 9; Crego, Wende zum Gottesstaat ? Religiöser Nationalismus in Georgien nach 1989, (1996).

⁴⁶ მამა ზენონი, მამა ზაზა (თევზაძე), სასულიერო აკადემიის ზოგიერთი სტუდენტი, ასევე ყოფილი მღვდელი, მამა ბასილ კობახიძე, რომელმაც ეკლესია დატოვა 2007 წლის თებერვალში. იხ. ბექა მინდიაშვილი, ეკლესია შებრუნებული პერსპექტივით, (2008), 80-87 და 186-192.

⁴⁷ Areshidze, Democracy and Autocracy in Eurasia: Georgia in Transition, (2007), 292 f.

ფუძვლის მიცემის აუცილებლობის წარმოჩენით სარწმუნოების მაძიებელთა დარწმუნება. ამ დილემის მოგვარება ამ მოკლევადიან პერიოდში ვერ მოხერხდა.

მიუხედავად იმისა, რომ „რეფორმატორებმა“, რომლებიც რელიგიური უმცირესობების უფლებების დასაცავად ეკლესიისა და სახელმწიფოს რადიკალურ გამიჯვნას მოითხოვდნენ, მხოლოდ რამდენიმე არასამთავრობო ორგანიზაციისგან⁴⁸ მიიღეს მხარდაჭერა, მოსახლეობის უმეტესობამ მხარი დაუჭირა „რელიგიურ ტრადიციონალისტებს“, რომლებიც მართლმადიდებლური ეკლესიისთვის ოფიციალური სტატუსის მინიჭებას ითხოვდნენ. „ტრადიციონალისტები“ აქტიურ მორწმუნეთა დაახლოებით 15-25% შეადგენენ და ძირითადად რეგიონებში არიან გადანაწილებულნი⁴⁹. საზოგადოების ამგვარმა დამოკიდებულებებამ გავლენა მოახდინა ეკლესიაში განვითარებულ მოვლენებზეც.

მიუხედავად იმისა, რომ 1990-იანი წლების პირველ ნახევარში „ტრადიციონალისტებმა“ ვერ შეძლეს საეკლესიო იერარქიაში გაბატონება, 1990-იანი წლების ბოლოდან რადიკალური პოზიციების წარმომადგენლები უკვე ახერხებენ დომინირებას. ეს ცხადი გახდა, როდესაც 1997 წლის მაისში ბერების, მღვდლებისა და ერისკაცთა ჯგუფმა, რომლებმაც „დასავლური“ ქრისტიანული სექტების მისიონერული საქმიანობით აღძრულებმა, პატრიარქს და სინოდს მოსთხოვეს ყველა ეკუმენური ორგანიზაციიდან გამოსვლა. „გარე გავლენების“ და „შემოჭრილი“ რელიგიური თემებისაგან თავდაცვითი განწყობის პირობებში, ეკლესიის ლიდერებმა განხეთქილების საშიშროების გამო უკან დაიხიეს. პატრიარქი და სინოდი იძულებულნი გახდნენ შეესრულებინათ ამ ჯგუფის ყველა მოთხოვნა. იმავე თვეში საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია გამოვიდა ეკლესიათა მსოფლიო საბჭოს და ევროპული ეკლესიების კონფერენციიდან, რომელშიც წლების განმავლობაში იგი აქტიურად იყო ჩართული, წმინდა სინოდის დადგენილებით⁵⁰. კათოლიკური და პროტესტანტული ეკლესიების წარმომადგენლებთან ერთობლივი ლოცვა უნინ საეკლესიო ცხოვრების განუყოფელი ნაწილი იყო. 2000 წლიდან საპატრიარქოს მონაწილეობა აღარ მიუღია სხვადასხვა აღმსარებლობების „საერთო ლოცვებში კავკასიის ხსნისთვის“. დღეს, ამ რადიკალური პოზიციების მომხრეებს საქართველოს მართლმადიდებლურ ეკლესიასთან ერთად, რომელიც მათ საერთაშორისო იზოლაციაში მოაქცევს, გარკვეული გავლენა აქვთ საქართველოს ყოველდღიურ პოლიტიკურ ცხოვრებასა და მის პოლიტიკურ ელიტაზე, რომელსაც ხშირად ისინი გარკვეულ საკითხებს და ტაბუდადებულ თემებს ახევენ თავს (იხილეთ შემდეგი თავი). ამგვარი პოზიციების წარმომადგენელთა რადიკალიზმის, პოლიტიკური პარტიების და სახელმწიფოს სისუსტის ფონზე, შეიქმნა იმის დიდი პოტენციალი, რომ ეს ყველაფერი უარყოფითად ასა-

⁴⁸ ესენი არიან, უპირველეს ყოვლისა, თავისუფლების ინსტიტუტი, Human Rights Watch და კავკასიური სახლი, რომლებიც მხარს უჭერენ რელიგიურ ტოლერანტობას, სახელმწიფოს და ეკლესიის მკაფიო გამიჯვნას და რეფორმების პროცესს ეკლესიაში, ასევე რელიგიას მიიჩნევენ როგორც კერძო საკითხს. ისინი „ტრადიციონალისტებს“ ეკლესიის საქმეებში ჩარევაში ადანაშაულებდნენ.

⁴⁹ Areshidze, *Democracy and Autocracy in Eurasia: Georgia in Transition*, (2007), 293.

⁵⁰ საქართველოს ეკლესია 1962 წლიდან იყო ეკლესიათა მსოფლიო საბჭოს წევრი, ხოლო ამჟამინდელი პატრიარქი ილია მეორე იყო მისი თანაპრეზიდენტი რამდენიმე წლის განმავლობაში.

ხულიყო დემოკრატიული კონსოლიდაციის პროცესზე და მოსახლეობის დამოკიდებულებაზე, რომელიც ჯერ ვერ შეეგუა დემოკრატიულ ღირებულებებს. მაშინ როდესაც საეკლესიო ხელმძღვანელობა დაემორჩილა „ტრადიციონალისტების“ წნეხს, დაიწყო „რეფორმატორების“ მარგინალიზაცია „ტრადიციონალისტების“ მიერ ეკლესიის შიგნით და მის გარეთ და ისინი მთლიანად ჩამოაშორეს ეკლესიის ხელმძღვანელობას⁵¹. იმაზე თუ როგორ აისახა ეს საზოგადოების განწყობაზე შემდეგ თავში ვისაუბრებთ.

7. რელიგიური პლურალიზმისა და სახელმწიფო-ეკლესიის შორის ურთიერთობის შესახებ დაპირისპირება

1995 წლის კონსტიტუციაში მიღწეული კომპრომისი, სახელმწიფოსა და ეკლესიის მკაცრ გამიჯვნასა და მართლმადიდებლური ეკლესიისთვის სახელმწიფო ეკლესიის სტატუსის მინიჭებას შორის, დამაკმაყოფილებელი არ აღმოჩნდა ეკლესიის მხურვალე დამცველთათვის, ანუ „ტრადიციონალისტებისთვის“. შევარდნაძის მთავრობის პოპულარობის დაცემის შედეგად, რასაც თან ახლდა სახელმწიფო ინსტიტუტებისადმი მოსახლეობის ისედაც დაბალი ნდობის დაკარგვა და ასევე „ტრადიციონალისტური“ შეხედულებების მზარდ გავლენასთან ერთად, იზრდებოდა საზოგადოების ზეწოლა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის როლის წინ ნამოწევის მიზნით. საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვებში დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, ეკლესია იყო ის დაწესებულება, რომელიც უდიდესი ნდობით სარგებლობდა მოსახლეობაში (იხ. ცხრილი 9)⁵². „ქართული საზოგადოების დიდ ნაწილში გარე ძალებისადმი არსებული შიში და მტრული განწყობა“⁵³, განსაკუთრებით მისიონერული, „დასავლური“, რელიგიური თემების მიმართ⁵⁴, მივიდა „არატრადიცი-

⁵¹ არეშიძე ამტკიცებს, რომ „რეფორმატორებმა“ დემოკრატიის პოსტმოდერნული გაგებით უგულებელყვეს ის ფაქტი, რომ ისეთი ღირებულებები, როგორიცაა მაგალითად თავისუფლება, პირველად რელიგიურ გარემოში გამოიხატებოდა საუკუნეების განმავლობაში, სანამ ის გახდებოდა საყოველთაოდ აღიარებული. იგი ეკლესიის ზოგიერთ ლიდერს კარიერული მიზნების გამო რეფორმატორთა ბანაკში განევრიანებამი ადანაშაულებს. იხ. Areshidze, *Democracy and Autocracy in Eurasia: Georgia in Transition*, (2007), 292 f.

⁵² კონფლიქტებისა და მოლაპარაკებების საერთაშორისო ცენტრის (ICCN) მიერ 2003 წლის გაზაფხულზე ჩატარებული გამოკითხვის თანახმად, 1000 რესპონდენტიდან 38,6% საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიას „პოზიტიურად“ აფასებს, ხოლო 38,2% „უფრო პოზიტიურად“ ვიდრე „ნეგატიურად“. შედარებისთვის, 1,1% აფასებს მთავრობას „პოზიტიურად“, ხოლო 4,2% „უფრო პოზიტიურად“, ვიდრე „ნეგატიურად“; Nodia and Scholtbach, *The Political Landscape of Georgia – Political Parties: Achievements, Challenges and Prospects*, (2007), 66. USAID-ის და International Republican Institute (IRI)-ის მიერ დაფინანსებულ ერთ-ერთ კვლევაში, რომელიც ჩატარდა 2003 წლის მაისში, გამოკითხულთა 80% ენდობა ეკლესიას, ხოლო 17% კაბინეტს. იმავე გამოკითხვის თანახმად, 58% უარყოფითად პასუხობს კითხვას: „ეთანხმებით თუ არა, რომ საზოგადოებისთვის სასარგებლოა სხვადასხვა რელიგიის წარმომადგენლის არსებობა?“, 29% კი – დადებითად.

⁵³ იქვე, 71.

⁵⁴ ეს რელიგიური თემები, რომელებიც „სექტებად“ იწოდებიან და რომლებიც არც ისე მტკიცე ქართულ საზოგადოებაში „შეჭრას“ ცდილობდნენ, საბჭოთა კავშირში უკვე უფრო მკაცრად იდევნებოდნენ ვიდრე მართლმადიდებელი ეკლესია, ხოლო შემდგომ მათში დაინახეს

ული“ რელიგიური თემების აკრძალვის მოთხოვნამდე (იხ. სურათი 6)⁵⁵. პარლამენტში რელიგიური ორგანიზაციების შესახებ რამდენიმე შესაბამისი კანონპროექტი, რომელთაც მხარს უჭერდა მართლმადიდებელი ეკლესია, ჩავარდა⁵⁶.

ცხრილი 2. სხვადასხვა ინსტიტუტის რეიტინგი საქართველოში (2003-2004)

ინსტიტუტი	პოზიტიური		უფრო დადებითი, ვიდრე უარყოფითი		უფრო უარყოფითი, ვიდრე დადებითი		უარყოფითი		პასუხი არ მაქვს	
	2003	2004	2003	2004	2003	2004	2003	2004	2003	2004
პარლამენტი	1,2	9,6	4,7	35,0	22,7	29,6	71,5	23,9	0	1,7
ალმასრულ.	1,1	15,5	4,2	35,9	19,3	25,4	75,4	22,4	0	0,7
არას. ორგან.	5,9	15,0	25,0	32,7	28,1	22,1	38,6	24,5	2,4	5,6
მართ. ეკლესია	38,6	52,1	38,2	32,1	12,7	6,8	9,0	4,1	1,5	4,8
მასმედია	25,6	31,7	41,3	36,6	18,3	17,0	14,5	13,6	0,3	0,8
პოლიცია	2,3	17,5	5,7	26,1	16,7	23,1	75,2	31,3	0,1	2,0
პროკურატურა	3,0	11,1	5,5	20,0	17,1	27,1	73,8	38,7	0,7	3,0
სასამართლო	3,1	10,2	8,0	20,2	20,3	25,6	67,6	40,2	0,7	3,8

წყარო: International Centre for Conflicts and Negotiations (ICCN), საქართველოს სამ დიდ ქალაქში 1000 რესპონდენტის გამოკითხვის შედეგები (2003 წლის გაზაფხული და 2004 წლის გაზაფხული), წარმოდგენილია ნოდისასა და შოლტბახის ნაშრომში, *The Political Landscape in Georgia*, (2007), 66.

„სხვები“, რომლებიც საფრთხეს უქმნიდა ადგილობრივ „ჩვენ“-ს. უფლებადამცველი ემილ ადელხანოვი აღნიშნავს, რომ ამ რელიგიური თემების მიმართ რელიგიურად მოტივირებული ძალადობა ხდებოდა 1990-იანი წლების დასაწყისიდან, მაგრამ მედიაში მას ადრეც და ეხლაც ადევს ტაბუ. Адельханов, Факты нарушение свободы вероисповедания в Грузии, (2004), 83 – 103.

⁵⁵ 2003 წლის მაისის გამოკითხვის შედეგად, გამოკითხულთა 81% მიიჩნევს, რომ იეჰოვას მოწმეები „სერიოზული პრობლემაა ქართული საზოგადოებისთვის“; *Georgian National Voter Study (May 2003)*, www.iri.org [ბოლოს შემოწმებულ იქნა 2008 წლის ივლისში], დიაგრამა 1.

⁵⁶ მაგალითად, 2002 წლის ივლისში იუსტიციის სამინისტრომ პარლამენტის წევრებს, პოლიტიკური პარტიების წარმომადგენლებს და საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წარმომადგენლებს წარუდგინა კანონპროექტი რელიგიის შესახებ. ეკლესიის სპიკერის თქმით, ეკლესია მხარს უჭერდა პროექტს მასში არსებული რამდენიმე პუნქტის მიმართ წინააღმდეგობის მიუხედავად, მაგალითად იმ პუნქტის, რომელიც რელიგიურ ჯგუფებს, რომელთაც, სულ მცირე, 50 წევრი ჰყავდა, დარეგისტრირების უფლებას აძლევდა; იხ. <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=2279> [ბოლოს შემოწმებულ იქნა 2008 წლის 1 მარტს].

მართალია, 1980-იანი წლების ბოლოდან მოსახლეობაში უკვე არსებობდა ერთ-გვარი ინკვიზიტორული განწყობა⁵⁷, მაგრამ 1999 წლიდან 2002 წლამდე, რელიგიური უმცირესობების წინააღმდეგ ძალადობრივმა ქმედებებმა საგანგაშო ნიშნულს მიაღწია, განსაკუთრებით, მაგრამ არა მხოლოდ, იეჰოვას მოწმეების წინააღმდეგ⁵⁸. თავდასხმებს აწყოფდა ჯგუფი, რომელსაც მეთაურობდა განკვეთილი მართლმადიდებელი მღვდელი ბასილ მკალავიშვილი და სხვა ფუნდამენტალისტური რელიგიური ჯგუფები⁵⁹. მიუხედავად იმისა, რომ ეკლესია საჯაროდ გაემიჯნა მკალავიშვილს, მას არაფორმალური მხარდაჭერა ჰქონდა ეკლესიის ზოგიერთი წევრისგან⁶⁰. ხელისუფლება არავითარ მექანიზმს მიმართავდა ძალადობის წინააღმდეგ⁶¹.

მთავრობის, ანუ ხელისუფლების მხრიდან მკალავიშვილის ძალადობრივი ჯგუფისადმი „ტოლერანტობა“ გარკვეულწილად შეიძლება აიხსნას სახელმწიფოს სისუსტითა და შევარდნაძის მთავრობის მზარდი არაპოპულარულობით, რომელსაც არ სურდა დაპირისპირებოდა ისედაც დამუხტულ საზოგადოებრივ განწყობას⁶². ქარ-

⁵⁷ ჯერ კიდევ 1989 წელს სასულიერო სემინარიისა და აკადემიის სტუდენტებმა ჩაშალეს აღმოსავლური ეკლესიების ისტორიისა და ლიტურგიის შესანიშნავი სპეციალისტის რომის კათოლიკური უნივერსიტეტიდან, პროფესორი მაიკლ არანცის ლექცია. კათოლიკოს პატრიარქმა, რომელიც იყო მასპინძელი, არ დაგმო ეს ფაქტი. ამ მოვლენამ ხელი შეუწყო სხვა კონფესიების მიმართ დევნის დაწყებას, რამაც მხარდაჭერა მოიპოვა უმაღლეს საეკლესიო წრეებში და უფრო და უფრო ფართო მასშტაბით გავრცელდა საზოგადოების სხვადასხვა ნაწილში. 1989 წლიდან მართლმადიდებელმა მორწმუნეებმა დაიკავეს კათოლიკური ეკლესიები, რომლებიც საბჭოთა ხელისუფლებას „სახელმწიფო საკუთრებაში“ ჰქონდა შეტანილი. ამ ქმედებების გამართლება მოხდა ნაციონალისტურ-ფუნდამენტალისტური ლოზუნგებით. **Адель-ханов, Факты нарушение свободы вероисповедания в Грузии, (2004), 83 – 103.**

⁵⁸ 2007 წლის სექტემბერში გამოკითხულთა 42% „იეჰოვას მოწმეებს“ ჯერ კიდევ განიხილავდა, როგორც რელიგიურ ჯგუფს, რომლებიც პრობლემებს უქმნიდა ქართულ საზოგადოებას: საქართველოს ამომრჩეველთა ეროვნული კვლევა (2007 წლის 21 აგვისტო - 10 სექტემბერი), (საერთაშორისო რესპუბლიკური ინსტიტუტი, [ციტირება დეკემბერი 2007]), დი-გრამა 1 [ბოლოს შემონმებული იქნა 2008 წლის ივლისში]; **Tskepladze, Case of Jehovah's Witnesses, (2007).**

⁵⁹ ეკლესიიდან განკვეთილი ბასილ მკალავიშვილი, თბილისის ღარიბი უბნის, „გლდანის ცნობილი სამრევლოს“ პროტოპრესვიტერი (პირველი მღვდელი), მედიის მიხედვით მოქმედებს 1999 წლის 17 ოქტომბრიდან. მკალავიშვილი აცხადებს, რომ გააკეთა ის, რაც მართლმადიდებელი მორწმუნეების დიდ ნაწილს სურდა.

⁶⁰ **Nodia and Scholtbach, The Political Landscape of Georgia – Political Parties: Achievements, Challenges and Prospects, (2007), 71.**

⁶¹ 2003 წლის ივნისში სასამართლომ მკალავიშვილს სამთვინი პატიმრობა მიუსაჯა იეჰოვას მოწმეებისა და ბაპტისტების მიმართ ძალადობის გამო და მათი რელიგიური ლიტერატურის დანვაში განმეორებით მონაწილეობისთვის. პოლიციას იგი ძებნაში ჰყავდა, მაგრამ ვერ დააკავეს. 2003 წლის 14 ოქტომბერს ბასილ მკალავიშვილმა დატოვა სამალავი და საჯაროდ გამოჩნდა გურამ შარაძესთან, მაშინდელ პარლამენტის წევრთან და თბილისის საარჩევნო ოლქში შევარდნაძის მთავრობის ბლოკის „ახალი საქართველოსთვის“ კანდიდატთან ერთად. მთავარ პროკურორს, ვალერი გრიგალაშვილს, სავარაუდოდ, არ ჰქონდა ინფორმაცია მკალავიშვილის გამოჩენის შესახებ და პოლიციამ კვლავ ვერ შეძლო მისი დაკავება; იხ., <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=6415> [ბოლოს შემონმებულ იქნა 2008 წლის 5 მაისს]

⁶² 2003 წლის მაისის გამოკითხვის შედეგად, გამოკითხულთა 68% მიიჩნევს, რომ პოლიტიკური ლიდერების შეფასებისას შევარდნაძე „არასასურველია“ და მხოლოდ 6% -ს სურს, რომ ის იყოს შემდეგი პრეზიდენტი. კითხვაზე, „ზოგადად, საქართველო რა მიმართულებით მიდის?“, გამოკითხულთა 83% -მა უპასუხა „არასწორი მიმართულებით“ და

თული საზოგადოების მნიშვნელოვანი ნაწილი მკალავიშვილის დაჯგუფების მიმართ სიმპატიით იყო განწყობილი⁶³. მიუხედავად იმისა, რომ ბევრი არ ეთანხმებოდა ძალადობის გამოყენებას⁶⁴, ისინი პრობლემის საფუძველს ხედავდნენ სახელმწიფო ინსტიტუტებში, რომლებიც ვერ ახერხებდნენ „ეროვნული ტრადიციების დაცვას სხვადასხვა სექტის შემოღწევის საფრთხისგან“⁶⁵.

გასული საუკუნის 90-იანი წლების მეორე ნახევრის განმავლობაში შევარდნაძის მთავრობის ავტორიტეტი კიდევ უფრო მეტად დაეცა, ერთი მხრივ, შიდა უთანხმოებებისა და კონფლიქტების, მეორე მხრივ კი, ოპოზიციის გაძლიერების გამო. 1999 წელს „მოქალაქეთა კავშირი“ გაიყო ე.წ. რეფორმისტთა ფრთად და პრეზიდენტის ერთგულ ნაწილად. გარდა ამისა, ოპოზიციურმა ალიანსმა პირველად, ოქტომბრის საპარლამენტო არჩევნებში ხმების მნიშვნელოვანი რაოდენობა მიიღო⁶⁶. მიუხედავად იმისა, რომ ეს უკანასკნელი, შევარდნაძის პოპულარობის დაკარგვის გარდა, პარტიული სისტემის გაჩენაზეც მიუთითებდა, პოლიტიკური პარტიები საქართველოში ჯერ კიდევ სუსტი და არასტაბილური იყო, ისინი უფრო მეტად პოლიტიკურ ლიდერებზე იყვნენ ფოკუსირებულნი, ვიდრე პროგრამებზე⁶⁷, საზოგადოებასთან მჭიდრო კონტაქტი არ ჰქონდათ და ამიტომაც ვერ წევდნენ შესაფერის პოპულარობას მოქალაქეებსა და სახელმწიფოს შორის. მმართველობის ავტორიტეტი

11% -მა „სწორი მიმართულებით“. კითხვაზე, „რამდენად კმაყოფილი ხარ იმით, როგორც ხარ? ვითარდება დემოკრატია საქართველოში?“ 40% „ძალიან უკმაყოფილოა“, 29% „გარკვეულწილად უკმაყოფილო“. კითხვაზე, „რომელ პოლიტიკურ პარტიას შეუძლია გაუმკლავდეს ყველაზე წარმატებულად და მოაგვაროს პრობლემები, რომლის წინაშეც დგას საქართველო?“ გამოკითხულთა მხოლოდ 4% დაასახელა შევარდნაძის „მოქალაქეთა კავშირი“, 47% ამბობს, რომ არასდროს მისცემს ხმას შევარდნაძის პარტიის ბლოკს „ახალი საქართველო“; *Georgian National Voter Study (May 2003)*.

⁶³ ICCN- ის მიერ 2003 და 2004 წლის გაზაფხულზე ჩატარებული გამოკითხვების თანახმად (იხ. სქოლიო 52), გამოკითხულთა 45,2% მკალავიშვილის საქმიანობას „დადებითად“ ან „გარკვეულწილად დადებითად“ აფასებს. 2003 წლის ივლისის გამოკითხვა ჩატარდა ქალაქებში: თბილისში, ქუთაისსა და გორში მცხოვრებ მართლმადიდებელ მორწმუნეებს შორის; ციტირებულია: *Нижарадзе, Городское население Грузии о вопросах связанных с религией. Результаты Социологического исследования, (2004), 104 – 121.*

⁶⁴ 2003 წლის მაისში ჩატარებული გამოკითხვის შედეგად, გამოკითხულთა 84% თვლიდა, რომ იეჭოვას მოწმეების პრობლემა უნდა მოგვარდეს ამ რელიგიური ჯგუფის აკრძალვით; 8% -ს სურდა, რომ მთავრობამ/ეკლესიამ უზრუნველყოს გამოხატვისა და რელიგიის თავისუფლება საქართველოში ყველა ჯგუფისა და რელიგიისთვის - ტრადიციული და არატრადიციული; საქართველოს ამომრჩეველთა ეროვნული კვლევა (2003 წლის მაისი), [ბოლოს შემოწმებულ იქნა 2008 წლის ივლისში].

⁶⁵ Nodia und Scholtbach, *The Political Landscape of Georgia – Political Parties: Achievements, Challenges and Prospects* (2007), 71.

⁶⁶ ადრე მაგ. 1995 წლის საპარლამენტო არჩევნებში, მთლიანობაში 53 პოლიტიკური პარტიდან, რომლებმაც მონაწილეობა მიიღეს არჩევნებში ხმების 39% -ით მხოლოდ სამმა მოიპოვა საპარლამენტო სავარდლები, რადგან ფრაგმენტაციის მაღალი დონის გამო პარლამენტში შემოღებულ იქნა ხუთპროცენტიანი ბარიერი; *Slider, Democratization in Georgia, (1997), 181 f.*

⁶⁷ კითხვაზე „რომელიმე პარტიისთვის ხმის მიცემის საკითხის განხილვისას რომელია უფრო მნიშვნელოვანი: პარტიის ლიდერი თუ პარტია?“, გამოკითხულთა 69% -მა უპასუხა „პარტიის ლიდერი უფრო მნიშვნელოვანია“. *Georgian National Voter Study (May 2003)*, [ბოლოს შემოწმებულ იქნა 2008 წლის ივლისში].

რულმა სტილმა თითქმის მთლიანად შეარყია მთავრობის დარჩენილი ლეგიტიმურობა (იხ. ცხრილი 10). ამან არა მხოლოდ გააღრმავა არსებული განხეთქილებანი სამთავრობო ბანაკში, არამედ მოსახლეობა გულგრილობიდან სასონარკვეთილებამდე მიიყვანა სიღარიბის და კორუფციის იმ ფონზე, რომელიც ცხოვრების ყველა სფეროში იყო გავრცელებული და არ იძლეოდა უსაფრთხოების განცდის შესაძლებლობას⁶⁸.

ცხრილი 3. საქართველოში დემოკრატიის
განმსაზღვრელი კატეგორიების რეიტინგი (1999 -2008)

	1999	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
არჩევ. პროცესი	4.00	4.50	5.00	5.25	5.25	4.75	4.75	4.50	4.75
სამ.	3.75	4.00	4.00	4.00	3.50	3.50	3.50	3.50	3.50
საზოგადოება									
დამოუკ. მედია	3.75	3.50	3.75	4.00	4.00	4.25	4.25	4.00	4.25
მთავრობა*	4.50	4.75	5.00	5.50	5.75	n / a	n / a	n / a	n / a
დემოკრატიული	n / a	n / a	n / a	n / a	n / a	5.50	5.50	5.50	5.75
ცენტ. ხელისუფ.									
დემოკრატიული	n / a	n / a	n / a	n / a	n / a	6.00	5.75	5.50	5.50
ადგ. ხელისუფ.									
სამართლებრივი	4.00	4.00	4.25	4.50	4.50	5.00	4.75	4.75	4.75
ჩარჩო და									
დამოუკიდებელი									
სასამართლო									
სისტემა									
კორუფცია	5.00	5.25	5.50	5.75	6.00	5.75	5.50	5.00	5.00
დემოკრატიის	4.17	4.33	4.58	4.83	4.83	4.96	4.86	4.68	4.79
საშუალო									

* 2005 წლის გამოცემით, Freedom House-მა დანერგა ცენტრალურ და ადგილობრივ დონეზე დემოკრატიული მმართველობის სრულიად განსხვავებული ანალიზის და კლასიფიკაციის მეთოდი, რათა ამგვარად მკითხველს მიაწოდოს უფრო დეტალური და დაბალანსებული ანალიზი ამ ორი უმნიშვნელოვანესი რგოლის შესახებ.

რეიტინგებში გამოყენებულია 1-დან 7-მდე შკალა, 1-ი ყველაზე მაღალი დემოკრატიული პროგრესის მაჩვენებელია, ხოლო 7 ყველაზე დაბალის. დემოკრატიის საშუალო არის აღნიშნული კატეგორიების ერთი წლის განმავლობაში წარმოებული გამოკითხვებიდან გამოყვანილი საშუალო.

⁶⁸ იხ. სქოლიო 62.

წყარო: Nodia, Nations in Transit 2008: Georgia, (2008).

ზოგადი ცხოვრების პირობების დაბალი დონის მიუხედავად, შესაძლოა მისი მიზეზითაც, დემოკრატიზაციის პროცესის ამ ეტაპზე საჯარო დისკუსია კონცენტრირებული იყო რელიგიურ პლურალიზმსა და მართლმადიდებელი ეკლესიის სტატუსზე. საქართველოში ურთულესი სოციალური ვითარების გათვალისწინებით, ადამიანები ფიქრობდნენ, რომ სარწმუნოებისკენ შემობრუნების გზით შეძლებდნენ ყოველდღიური ცხოვრების მზარდ სირთულეებთან გამკლავებას. ეკლესიის კარნახით ყოველდღიურ ცხოვრებაში ორიენტირებამ საქართველოში გამოიწვია მოქალაქეთა უნარების დაქვეითება, ხელი შეუშალა ინიციატიურობის განვითარებას, პასუხისმგებლობის განცდას და დამოუკიდებლობას, როგორც სამოქალაქო ღირებულებებს. ეკლესიამ, საკუთარი ფუნდამენტალისტური მსოფლმხედველობითა და შინაგანი გამჭვირვალობის ნაკლებობით, ხელი შეუწყო ამგვარ ტენდენციას, იგი მასობრივ გავლენას ახდენდა სახელმწიფო განათლების სისტემაზე, ხელოვნებასა და მეცნიერებაზე და მოსახლეობას მობილიზებას უწევდა უმცირესობების (რელიგიური) წინააღმდეგ. როდესაც აქტივისტებმა გამოაცხადეს, რომ საეკლესიო საქონელი სახელმწიფო მუზეუმებში კარგავენ რელიგიურ ძალას „ურწმუნო უცხო ქვეყნების“ გამოფენებში მონაწილეობის გამო, ხატების თაყვანისცემიდან კერპთაყვანისმცემლობისკენ შორი აღარ იყო. ეკლესიის კრიტიკოსები ასკვნიდნენ, რომ მრევლს და მღვდლებს განათლება აკლდათ და სწორედ ამიტომ იყო მათი აზროვნების დიპაზონი ვიწრო (იხ. ზემოთ)⁶⁹. საქართველოს მოსახლეობაში „ინკვიზიტორული“ განწყობის, რელიგიური უმცირესობების მიმართ ძალადობის, სახელმწიფოს სისუსტის და მთავრობის არაპოპულარობის ფონზე 2001 წლის თებერვალში დაიდო კონსტიტუციური შეთანხმება პრეზიდენტ შვეარდნაძეს, როგორც სახელმწიფოს მეთაურს და კათოლიკოს-პატრიარქ ილია მეორეს, როგორც ეკლესიის მეთაურს, შორის, რითაც საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას მიენიჭა განსაკუთრებული სტატუსი. ამ ხელშეკრულებას, რომელიც არაფორმალურად ცნობილია როგორც „კონკორდატი“, არ გაუვლია პარლამენტის საკანონმდებლო პროცედურა, სადაც რელიგიასთან დაკავშირებული კანონების წინა პროექტები ჩავარდა; მისი შეცვლა შესაძლებელია მხოლოდ ხელშეკრულების მხარეების ურთიერთშეთანხმებით. ამ კონკორდატის საშუალებით, მართლმადიდებლური ეკლესია ერთადერთი რელიგიური საზოგადოება გახდა, რომელიც სახელმწიფომ აღიარა და პრივილეგიებულ იქნა, როგორც საჯარო სამართლის პირი. ეს განსაკუთრებული პრივილეგიები მოიცავდა ეკლესიის მეთაურის, კათოლიკოს-პატრიარქის იმუნიტეტს, საქართველოს

⁶⁹ გელაშვილი (გამომც.), ეკლესია და სამოქალაქო საზოგადოება. საქართველო. XXI საუკუნის დასაწყისში, (2001), 5-10; Centre, State of Freedom of Religion in Georgia since the Adoption of the Constitutional Agreement between Government and the Orthodox Church of Georgia. Religious Freedom Report, (2008); Ладария Нодар. Несколько разрозненных мыслей о месте православной церкви в обществе на фоне российско-грузинских отношений // Роль православия в государствах и обществах России и Грузии. Материалы грузино-российской конференции, Тбилиси, 23-25 января 2004. Ред. Н.Лежава. Тбилиси: Фонд им. Генриха Белля, 2004, 53 – 63.

მართლმადიდებელი ეკლესიის უმნიშვნელოვანესი დღესასწაულების უქმე დღეებად გამოცხადებას, მართლმადიდებლური ეკლესიის ექსკლუზიურ სახელმწიფო აღიარებას. აღნიშნული შეთანხმების მიხედვით, მხოლოდ მართლმადიდებელი სასულიერო პირები თავისუფლდებიან სამხედრო სამსახურიდან, მხოლოდ მართლმადიდებელ სამღვდელოებას მიეცა უფლება, იყვნენ წარმოდგენილი ჯარში და ციხეებში, სახელმწიფოს დაევალა ეკლესიასთან ერთად იმუშაოს საგანმანათლებლო პროგრამებზე, მართლმადიდებლური ეკლესია ექსკლუზიურად თავისუფლდება სახელმწიფო გადასახადებისაგან⁷⁰. რადგან 1995 წელს მიღებული კონსტიტუცია ითვალისწინებს რელიგიის თავისუფლებას ყველა რელიგიური თემისთვის და არ ანიჭებს სახელმწიფო ეკლესიის როლს მართლმადიდებლობას, სხვა რელიგიურმა თემებმაც შეძლეს ამ სახელმწიფოებრივი აღიარების შენარჩუნება⁷¹. 2001 წლის 30 მარტს კონსტიტუციაში შევიდა ცვლილება და ზემოთხსენებული კონსტიტუციური შეთანხმება შეტანილ იქნა კონსტიტუციის ტექსტში. ზემოხსენებულ მე-9 მუხლს დაემატა მე-2 პუნქტი, რომელსაც კონსტიტუციური შეთანხმება საერთაშორისო სამართლის პრინციპებთან და ნორმებთან, უფრო ზუსტად ადამიანის უფლებებთან და ძირითად თავისუფლებებთან თანხმობაში მოყავს.

ისტორიულად დომინანტი საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის ურთიერთობა სახელმწიფოსთან, პოლიტიკურ ელიტასთან და სხვადასხვა რელიგიურ უმცირესობასთან კონსტიტუციურად კონსოლიდირებული⁷² დემოკრატიისთვის პირველად საფრთხის შემცველი გახდა 90-იანი წლებში, რისი მიზეზიც არადემოკრატიული გარემო, პოლიტიკური ელიტისა და საზოგადოების არალიბერალური ქმედებები იყო. „ლიბერალი მორწმუნეები“, ანუ „პროგრესულები“, ან „რეფორმატორები“ რამდენიმე მიზეზს ასახელებდნენ, თუ რატომ თამაშობდა მართლმადიდებელი ეკლესია და რელიგია უარყოფით როლს სამოქალაქო საზოგადოების ფორმირებასა და დემოკრატიული, კონსტიტუციური სახელმწიფოს ჩამოყალიბე-

⁷⁰ Centre, *State of Freedom of Religion in Georgia since the Adoption of the Constitutional Agreement between Government and the Orthodox Church of Georgia*. Religious Freedom Report (25. April 2008).

⁷¹ Abashidze, *Das Recht der Religionsgemeinschaften in Georgien*, (2005), 195 ff. სხვა რელიგიურ თემებს ასეთი პრივილეგიები არ მიუღიათ. ვატიკანის მცდელობა, უზრუნველყოს კათოლიკური ეკლესიისთვის უფრო მეტი სამართლებრივი უსაფრთხოება ორმხრივი ხელშეკრულებით სახელმწიფოსთან, დიდი წინააღმდეგობის შეხვედრის შემდეგ წარუმატებლად დასრულდა. ამის მაგალითია პაპის ვიზიტი 1999 წელს. ტელევიზიით გადაცემა, რომ საეკლესიო კანონები უკრძალავს მორწმუნე მართლმადიდებლებს მის მიერ აღვლენილ წირვაში მონაწილეობის მიღებას. მოსახლეობის აშკარად უარყოფითი განწყობის გამო, პატრიარქის მოწოდების შემდეგ, პაპი იოანე პავლე II იძულებული გახდა, მსახურება ბოლო წუთს გადაეტანა ღია სივრციდან (რიყე) სპორტის დახურულ სასახლეში. უმცირესობების წინააღმდეგ მობილიზაციის კიდევ ერთი მაგალითია კათოლიკოს პატრიარქის განცხადება მარნეულის ეკლესიის კურთხევის დროს, სადაც ძირითადად მუსლიმი აზერბაიჯანელები ცხოვრობენ: „საქართველოს არ აქვთ უფლება ბაპტისტები, იეჰოვას მოწმეები და სხვა სექტები შეუშვას, არამედ მან უნდა გააძევოს ისინი“. იხ.: *Orthodoxe boykottieren Papst – Handgreifliche Intoleranz*, (1999), 3 – 4.

⁷² იხილეთ პოლიტიკური სისტემის მიმართულებები, რომლებიც წარმოდგენილია ამ ანთოლოგიის შესავალში. კონსოლიდირებულ დემოკრატიაში დემოკრატიული ღირებულებები საჭიროების შემთხვევაში უნდა იყოს დაცული.

ბაში. უპირველეს ყოვლისა, ისინი აკრიტიკებდნენ სასულიერო პირების კვალიფიკაციის დაბალ დონეს და ეკლესიის გამჭვირვალობის ნაკლებობას⁷³. იმის გამო, რომ ეკლესია, როგორც ინსტიტუტი, დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ქართველი ხალხისგან მაღალი ნდობით სარგებლობდა, შეეძლო გავლენა მოეხდინა მართლმადიდებელი მორწმუნეების შეხედულებებზე, რომლებიც ცდილობდნენ ეპოვათ ორიენტირი, განსაკუთრებით, სახელმწიფოს სისუსტის (რომელიც შევარდნაძის დროს სულ უფრო და უფრო კარგავდა გავლენას) და მოსახლეობის მიმდევრობის ეკონომიკური მდგომარეობის ფონზე. მართლმადიდებელი ეკლესია ამ როლს, დოგმატურად და ეთნიკური ნიშნით ასრულებდა. ის ღირებულებები, რომლებსაც იგი იზიარებდა, ხელს უშლიდა დემოკრატიული კონსოლიდაციის პროცესის განვითარებას.

8. „ვარდების რევოლუცია“ – დემოკრატიული კონსოლიდაციისთვის ახალი იმპულსი? (2003 წლიდან დღემდე)

შევარდნაძის მმართველობის ქვეშ გაუსაძლისი ეკონომიკური ვითარების, პოლიტიკური ხელმძღვანელობის მხრიდან უკანონობის და სახელმწიფო ინსტიტუტების უუნარობის – გაენიათ მოქალაქეებისთვის შესაბამისი მომსახურებები – გამო საქართველო წარუმატებელ სახელმწიფოდ იქცა⁷⁴. შევარდნაძის მმართველობის უკანასკნელ პერიოდში პოლიტიკის თითქმის ყველა სფეროში მდგომარეობის უკიდურესად გაუარესებამ (იხ. ცხრილი 10) გამოიწვია დონორი ქვეყნების მხარდაჭერის თანდათანობითი დაკარგვა⁷⁵ და ბოლოს, 2003 წელს ფინანსური დახმარების შეჩერება⁷⁶. მაგალითისთვის, ევროკავშირმა გადაწყვიტა გადაეხედა საკუთარი პოლიტიკისთვის საქართველოს მიმართ⁷⁷. მოსახლეობის უკმაყოფილება შევარდნაძის მთავრობის მიმართ გადაიზარდა არჩევნების გაყალბების წინააღმდეგ ფართო-

⁷³ 2004 წლის შემოდგომაზე თავისუფლების ინსტიტუტმა სცადა, ზოგიერთი პარლამენტარის დახმარებით, კონფლიქტის გამონეგვა სასულიერო აკადემიაში, მართლმადიდებლური ეკლესიის სასწავლო დაწესებულებაში. მათი მხარდაჭერით, ზოგიერთმა სემინარიელმა დაწერა ლია წერილი, რომელშიც ისინი აკრიტიკებდნენ დოგმატიზმს სემინარიაში და ხელმძღვანელობას ადანაშაულებდნენ პლურალიზმის ნაკლებობაში. აკადემიის მენეჯმენტისა და ეკლესიის მაღალი იერარქების მიმართ არაპირდაპირი კრიტიკის გამო, ისინი გაირიცხნენ სასწავლებლიდან. პრეზიდენტ სააკაშვილისა და პრემიერ-მინისტრის ზურაბ ჟვანიას ზეწოლამ თავისუფლების ინსტიტუტზე, შეეწყვიტა ამგვარი ქმედებები ხელი შეუშალა სიტუაციის შემდგომ ესკალაციას. იხ., გელაშვილი (გამომც.), ეკლესია და სამოქალაქო საზოგადოება. საქართველო. XXI საუკუნის დასაწყისში, (2001)

⁷⁴ Halbach, Georgien: Staatsversagen als Folge von Korruption und territorialer Desintegration, (2004).

⁷⁵ დემოკრატიზაციის პროცესის ანალიზი საქართველოში, გამონეგვების იდენტიფიკაციის და დემოკრატიის ხელშეწყობის თვალსაზრისით იხ. Jawad, Conflict Resolution through Democracy Promotion ? The Role of the OSCE in Georgia, (2008), 613 – 618.

⁷⁶ საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა (IMF) Poverty Reduction and Growth Facility-ის ფარგლებში უარი თქვა 2002 წელს 30 მილიონი აშშ დოლარის დახმარების მიცემაზე; (PRGF), Commission, Country Strategy Paper 2003 – 2006. Tacis National Indicative Programme 2004 – 2006, (2003), 11.

⁷⁷ ვითარების გაუარესების ფონზე, ევროკომისიამ 2003 წლის სექტემბერში გადახედა თავისი სტრატეგიას ამ ქვეყნის მიმართ.

მასშტაბიან პროტესტში, რომელიც 1990-იანი წლების ბოლოდან ძალიან გახშირდა, მთავრობის პოპულარობის დაცემასთან ერთად, თუმცა, იმავდროულად, გახდა უფრო მეტად გამჭვირვალე საარჩევნო კოდექსიის გაუმჯობესების და საერთაშორისო ორგანიზაციების მხრიდან არჩევნების მონიტორინგის შედეგად.

მასობრივი დემონსტრაციებისა და საერთაშორისო ზეწოლის შედეგად შევარდნაძე იძულებული გახდა გადამდგარიყო და ხელისუფლება გადაეცა 2003 წლის ნოემბერის „ვარდების რევოლუციის“ ლიდერ მიხეილ სააკაშვილისთვის, რომელმაც „ახალგაზრდა რევორმატორების“ ახალი მთავრობა ჩამოაყალიბა. სააკაშვილი 2004 წლის იანვარში საქართველოს პრეზიდენტად ხმათა 96%-ით იქნა არჩეული. 2004 წლის 25 იანვრის ოფიციალურ ინაუგურაციამდე ერთი დღით ადრე სააკაშვილმა კათოლიკოს-პატრიარქის მილოცვა მიიღო, რომელშიც ნათქვამი იყო: „იბარებთ გასაჭირში მყოფ საქართველოს, რომელიც თქვენგან გაერთიანებას ელის და დარწმუნებული ვართ, რომ თქვენ ამას ღვთის დახმარებით შეძლებთ“⁷⁸. ცერემონიალს 10 000 ადამიანი ესწრებოდა. ახალი მთავრობის ინაუგურაციის შემდეგ დაუყოვნებლივ, პარლამენტის გადაწყვეტილებით, 2004 წლის იანვარს შემოღებულ იქნა ახალი ეროვნული დროშა. მის ცენტრში ვერცხლისფერ ან თეთრ ფონზე გამოსახულია მართკუთხა ჯვარი, ასევე ოთხი პატარა ჯვარი კუთხეებში. არსებობს აზრი, რომ ასეთი დროშა საქართველოში გამოიყენებოდა XV საუკუნემდე. თავდაპირველად ეს იყო იერუსალიმის დროშა, სადაც ცენტრალური ჯვარი ქრისტეს სიმბოლოა, ხოლო ოთხი პატარა ჯვარი – ოთხ მახარებელს განასახიერებდა, ან ერთად – ქრისტეს ხუთ ჭრილობას. ამ ნაბიჯით და უძველესი ეკლესიების და სამონასტრო კომპლექსების აღდგენით, ისევე, როგორც ეკლესიაში პრეზიდენტის რამდენიმეჯერ გამოჩენით, ახალმა მთავრობამ მართლმადიდებლურ ეკლესიას მის მნიშვნელობაზე მიუთითა. ჯერ კიდევ 90-იანი წლების ბოლოს ცდილობდა საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია ხუთჯვრიანი დროშის შემოღების მიღწევას; 2003-2004 წლებში იგი იყო სააკაშვილის „ნაციონალური მოძრაობის“ პარტიული დროშა.

საერთაშორისო საზოგადოება, ისევე, როგორც ქართველი ხალხი დიდ იმედს ამყარებდა „ვარდების რევოლუციის“ გმირებზე, რომ ისინი ახალ იმპულსს შეიტანდნენ დემოკრატიული კონსოლიდაციის პროცესში. ამ მხრივ, საინტერესოა მოსახლეობის ნდობის შედარება სხვადასხვა ინსტიტუტის მიმართ, „ვარდების რევოლუციის“ დაწყებამდე და მის შემდეგ (იხ. ცხრილი 9). ყველა ინსტიტუტი ერთბაშად იქნეს მაღალ რეიტინგს, რაც მათ მიმართ ნდობის ზრდას ნიშნავს. ამის ახსნა ამგვარად შეიძლება, 2003 წლის მონაცემები შევარდნაძის მმართველობის დროს მიუთითებდა მოსახლეობის უნდობლობასა და უიმედობაზე, ხოლო 2004 წლის მონაცემები, „ვარდების რევოლუციის“ შემდეგ, ასახავს ოპტიმიზმსა და იმედს ახალი ელიტის მიმართ.

საკაშვილის დროს ახალმა მთავრობამ შეძლო წარმატების მიღწევა. კერძოდ, ეს ეხებოდა კორუფციის წინააღმდეგ ბრძოლას, სახელმწიფო შემოსავლების გაზრდას

⁷⁸ ციტირებულია RIA Novosti-ის მიხედვით, იხ. <http://eng.kavkaz-uzel.ru/newstext/engnews/id/627374.html> [ბოლოს შემოწმებულ იქნა 2008 წლის ივლისში].

და სახელმწიფო ადმინისტრაციის ეფექტურობის ზრდას. მაკროეკონომიკური მონაცემებიც გაუმჯობესდა. მიუხედავად ამისა, სიღარიბე და უმუშევრობა კვლავ მაღალი იყო⁷⁹. ცხრილი 10 ასევე გვიჩვენებს საარჩევნო პროცესის შეფასების გაუმჯობესებას სააკაშვილის მთავრობაში მოსვლის შემდეგ.

მისი წინამორბედისგან განსხვავებით, სააკაშვილის მთავრობამ მოახერხა რელიგიური ძალადობის მოსპობა, რასაც მკალავიშვილი და მისი ზოგიერთი მიმდევარი ეწეოდა. 2004 წლის მარტში პოლიციამ იგი დიდი ძალისხმევით შემდეგ დააპატიმრა ეკლესიაში, სადაც თავის მიმდევრებთან ერთად იმყოფებოდა⁸⁰. 2005 წლის ივლისში იუსტიციის სამინისტრომ გამოაცხადა რეგისტრაციები რელიგიური ჯგუფებისთვის. მათ მიეცათ უფლება, დარეგისტრირებულიყვნენ ასოციაციებად ან ფონდებად, მაგრამ არა დამოუკიდებელ რელიგიურ თემებად⁸¹. თუმცა ეს მათ არ ანიჭებდა საგადასახადო პრივილეგიებს და არც სახელმწიფო სუბსიდირებას და მედიასთან წვდომას უზრუნველყოფდა. სახელმწიფოს მხრიდან მათ ეძლეოდათ მხოლოდ ორგანიზაციებად აღიარება. ახალი მთავრობა ცდილობდა შევარდნაძის მმართველობის ბოლო წლებში შემოღებული შეზღუდვების როგორმე შემსუბუქებას⁸².

მიუხედავად იმისა, რომ რელიგიური პლურალიზმის მწვავე თემა როგორღაც განიმუხტა, იგი კვლავ დაპირისპირების საგნად რჩებოდა ქართულ საზოგადო-

⁷⁹ ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკის მონაცემებით, 2008 წელს საქართველოს მთლიანი ეროვნული შემოსავალი (მშპ) იყო 3,880 აშშ დოლარი ერთ სულ მოსახლეზე; Nodia, Nations in Transit 2008: Georgia, (2008). შედარებისთვის, მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ) 2003 წელს იყო 2,664 აშშ დოლარი ერთ სულ მოსახლეზე (მსყიდველობითი უნარის პარიტეტი); Nodia, Nations in Transit 2003: Georgia, (2003). ამასობაში, მსოფლიო ბანკისა და რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკის „ბიზნესის კეთების“ ანგარიშის მიხედვით, საქართველო ბიზნესისთვის საუკეთესო ქვეყნების 25-ეულშია; ესენი არიან ქვეყნები, რომლებიც თავიანთი კანონმდებლობის საფუძველზე კომპანიებს უადვილებენ ბიზნესის წარმოებას; Doing Business 2008, (2008).

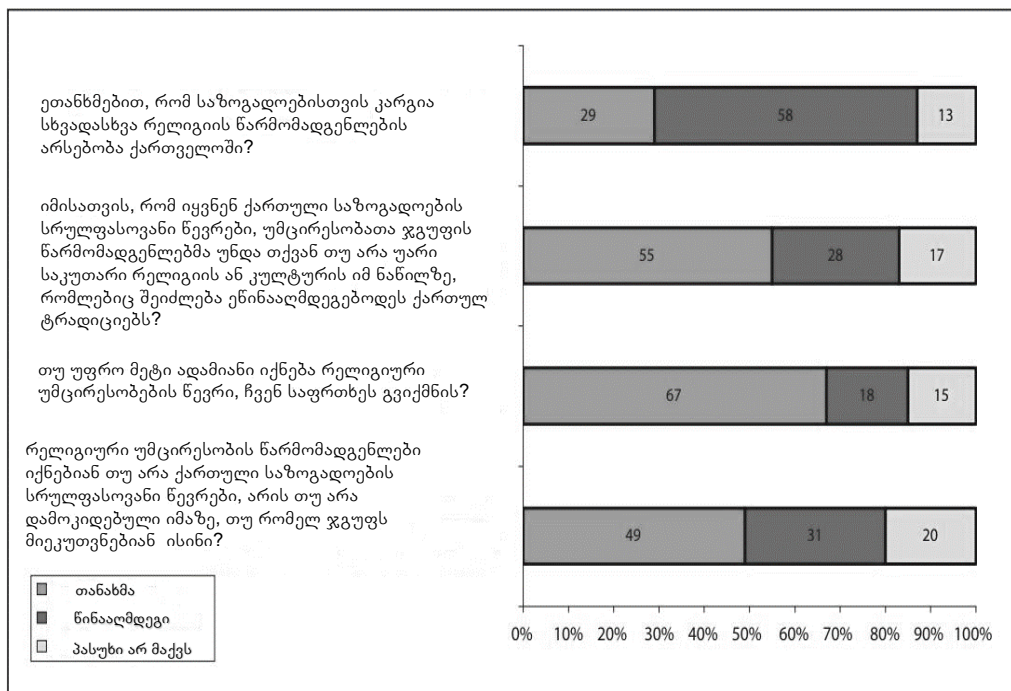
⁸⁰ იგი ადრე შეხვდა თავის მიმდევრებს და ახალი მთავრობა დაადანაშაულა რელიგიური სექტების მხარდაჭერის გზით მართლმადიდებლური ქრისტიანობის განადგურების მცდელობაში და საქართველოს ჯორჯ სოროსის მიერ მართულ აშშ – ს ერთ-ერთ შტატად გადაქცევაში. ეს ბრალდება ეფუძნებოდა სააკაშვილის მთავრობის მჭიდრო კავშირებს შეერთებულ შტატებთან.

⁸¹ მეშვიდე დღის ადვენტისტებმა და იესო ქრისტეს უკანასკნელი დღის წმინდანთა ეკლესიამ მიიღო ორგანიზაციად დარეგისტრირების უფლება. 2005 წლის განმავლობაში მთავრობამ თორმეტი ორგანიზაცია დაარეგისტრირა. International Religious Freedom Report 2007 – Georgia, (2007).

⁸² 2002 წლის აპრილში შევარდნაძემ არასამთავრობო ორგანიზაციების საქმიანობა შეადარა ტერორისტულ საქმიანობას და მოითხოვა ამ ინსტიტუტების უფრო მეტი ფინანსური კონტროლი, რომლებიც ძირითადად გარე დონორების მიერ ფინანსდებოდა. 2003 წლის თებერვალში, უშიშროების სამინისტრომ გამოაქვეყნა კანონპროექტი „ექსტრემისტული ორგანიზაციების მიერ კონტროლირებადი უცხოური ორგანიზაციების საქმიანობის შეჩერების, ლიკვიდაციისა და აკრძალვის შესახებ“, მაგრამ უკან წაიღო იგი ადამიანის უფლებათა დამცველი ჯგუფების პროტესტის შემდეგ. 2003 წლის მარტში, ფინანსთა სამინისტრომ გასცა განკარგულება სახელმწიფოს მიერ არასამთავრობო ორგანიზაციების ყველა შემოწირულობის კონტროლის ქვეშ აყვანის შესახებ. სამი თვის შემდეგ, ეს განკარგულება გაუქმდა თბილისის საოლქო სასამართლოს მიერ. იხ. Piano, Georgia – Countries at the Crossroads 2004, (2004), 5f.

ებაში⁸³. რელიგიური უმცირესობები იზღუდებიან თავიანთი მრწამსის გამოხატვაში. მიუხედავად იმისა, რომ ახალი სალოცავი ადგილების მშენებლობა სამართლებრივად არ იზღუდება, ადგილობრივი თემები ამას ძლიერ წინააღმდეგობას უწევენ, რასაც მთავრობა ვერ, ან არ ეწინააღმდეგება⁸⁴. საგანმანათლებლო რეფორმა ამის მაგალითია. განათლების სამინისტროს მიერ შემუშავებული ახალი სასწავლო პროგრამების მიუხედავად, რომელიც სხვადასხვა რელიგიური თემის შესახებ ცოდნის მიწოდებას არეგულირებს „რელიგიის ისტორიის“ საგნის ფარგლებში, ქართული მართლმადიდებლური სარწმუნოება ძირითადად ცალმხრივად ისწავლებოდა. საგანი ძირითადად ითვალისწინებდა ღვთისმსახურების სახვადასხვა რიტუალზე დაკვირვებას⁸⁵.

დიაგრამა 1. ტოლერანტობა ქართულ საზოგადოებაში (2003 წლის მაისი)

წყარო: Georgian National Voter Study (May 2003), 54, 56-58, [ივლისის მონაცემები 2008]

⁸³ Nodia und Scholtbach, The Political Landscape of Georgia – Political Parties: Achievements, Challenges and Prospects, (2007), 72. იხ. აგრეთვე 58-ე სქოლიოში მოყვანილი გამოკითხვა.

⁸⁴ Nodia, Nations in Transit 2007: Georgia, (2007), 246.

⁸⁵ ამი შესახებ იხ. ქართველი ფილოლოგის კომენტარები, რომელიც ასევე ჟურნალისტად მუშაობდა გაზეთ „24 საათში“ და საქართველოს სახალხო დამცველის ოფისში სამოქალაქო უფლებების საკითხებზე. ცინცაძე, დახურული და დაუხურავი საქმეები, (2006).

„ვარდების რევოლუციით“ დამოუკიდებელ საქართველოში პირველად მოხდა ხელისუფლების მშვიდობიანი ცვლილება მას შემდეგ, რაც პირველი პრეზიდენტი გამსახურდია ძალადობრივი გადატრიალების შედეგად თანამდებობას ჩამოაშორეს. ამის მიუხედავად, ხელისუფლების ეს ცვლილება არ მომხდარა დემოკრატიული არჩევნების გზით, რადგან არჩევნების მასობრივად გაყალბების შემდეგ საზოგადოებრივი პროტესტის შედეგად შევარდნაძე იძულებული გახდა გადამდგარიყო. ისევე, როგორც შევარდნაძესა და მის პარტიას ალტერნატივა არ ჰყავდა 1992 წლის ოქტომბერსა და 1995 წლის ნოემბერში, არც სააკაშვილსა და მის პარტიას ჰყავდა ალტერნატივა 2004 წლის იანვარში. საერთო ჯამში, „ვარდების რევოლუციის“ შემდეგ, რეფორმების გარკვეული წარმატების მიუხედავად, შეუძლებელია საუბარი ქვეყნის კონსოლიდაციის პროცესის გადამწყვეტ პოზიტიურ ცვლილებაზე (იხ. აგრეთვე ცხრილი 10)⁸⁶. პირიქით, სააკაშვილის მთავრობამ, რომელსაც სურდა შეეცვალა არა-ეფექტური, პოსტსაბჭოთა ადმინისტრაციული სტრუქტურები, ეკონომიკის სტიმულირება, სეპარატისტული რეგიონების, აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის რეინტეგრაცია და მისი დიდი მეზობელი რუსეთისთვის წინააღმდეგობის გაწევა, ავტორიტარული სახე მიიღო⁸⁷. პატარა, ერთმანეთის თანამოაზრე, ახალგაზრდულმა ელიტამ პრეზიდენტ სააკაშვილის გარშემო ძალაუფლების კონცენტრირება მოახდინა და სულ უფრო და უფრო ვერ იტანდა წინააღმდეგობასა და კრიტიკას. იმის ნაცვლად, რომ შეექმნა დაბალანსებული პოლიტიკური ინსტიტუტები, რაც პროცედურულ ლეგიტიმურობასა და პოლიტიკურ ბალანსს უზრუნველყოფს, სააკაშვილმა ყურადღება გაამახვილა თავისი საპრეზიდენტო უფლებამოსილების გაფართოებაზე. 2004 წლის თებერვლის საკონსტიტუციო ცვლილებამ გააფართოვა საპრეზიდენტო უფლებამოსილებები და შეასუსტა პარლამენტის უფლებამოსილება, სადაც უკვე აღარ არსებობდნენ გავლენიანი ოპოზიციური ძალები. მმართველი პარტიის და სამთავრობო ბლოკის უსაზღვრო ძალაუფლება ერთ მთლიანობა იყო საქართველოს პარლამენტთან ერთად. მიუხედავად იმისა, რომ 2007 წლის შემოდგომაზე პოლიტიკური კრიზისის დროს სამთავრობო ბლოკიდან უამრავი პარლამენტარი გადავიდა ოპოზიციაში, პარლამენტის 235 წევრიდან ოპოზიციონერი მხოლოდ 50 იყო⁸⁸. კვლავ იმძალავრა ნეპოტიზმმა ადმინისტრაციის მაღალ დონეზე. პოლიტიკური ვითარების ანალიტიკოსები აკრიტიკებდნენ იმ ფაქტს, რომ აღმასრულებელი ხელისუფლება ზენოლას ახდენდა სასამართლო ხელისუფლებაზე, რაც მისი თანამშრომლების დაბალი კვალიფიკაციის გამო ძალზედ იოლი იყო, ხოლო ეს ყოველივე, საბოლოო ჯამში, გავლენას ახდენდა პოლიტიკურად მნიშვნელოვანი პროცესების მიმდინარეობაზე⁸⁹.

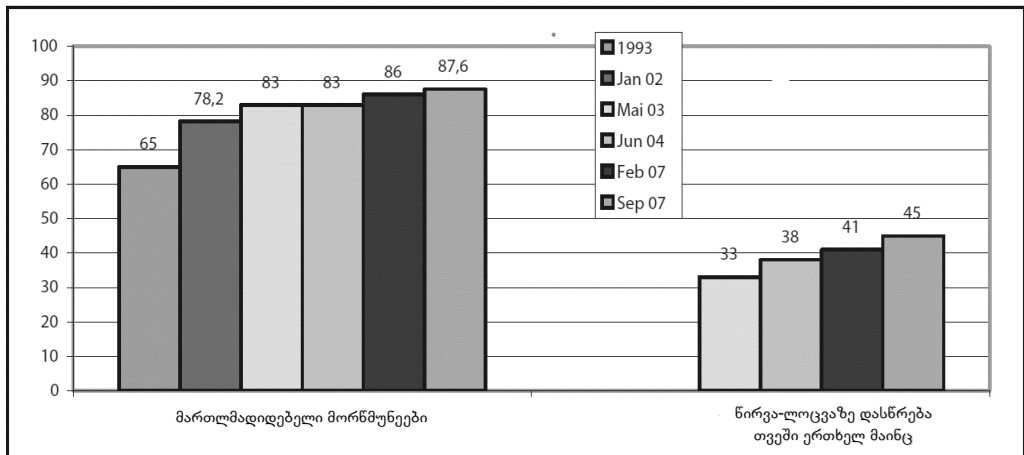
⁸⁶ Jawad, *Democratic Consolidation in Georgia after the 'Rose Revolution' ?*, (2005).

⁸⁷ Icg, *Georgia: Sliding towards Authoritarianism?*, (2007).

⁸⁸ Nodia, *Nations in Transit 2008: Georgia*, (2008), 238 f.

⁸⁹ Nodia, *Nations in Transit 2007: Georgia*, (2007), 244.

დიაგრამა 2. „რელიგიურობა“ ქართულ საზოგადოებაში (2003, 2004, 2007)

წყარო: Georgian National Voter Studies-ის აღწერის შედეგები (2003 წლის მაისი, 2004 წლის ივნისი, 2007 წლის თებერვალი და სექტემბერი).

დამოუკიდებლობისა და დემოკრატიზაციის პროცესის დაწყებიდან თითქმის ორი ათწლეულის შემდეგ, ზოგადი მდგომარეობა არ არის უფრო მკაფიო და სტაბილური. რუსეთის მიერ საქართველოს საშინაო პოლიტიკაში შესაძლო ჩარევის საბაბით შეზღუდულმა სამოქალაქო თავისუფლებებმა გაამძაფრა არსებული შიშები⁹⁰. პოლიტიკურმა ხელმძღვანელობამ ვერ შეძლო კონსტრუქციულად მოკიდებოდა სამოქალაქო საზოგადოების და ოპოზიციის მოთხოვნებსა და კრიტიკას. მოსახლეობას ჯერ კიდევ არ ჰქონდა შესაძლებლობა, მონაწილეობა მიეღო მნიშვნელოვან პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებში ადგილობრივ, რეგიონულ ან სახელმწიფო დონეზე. სახელმწიფოს მიერ გადაწყვეტილებების მიღების პროცესზე გავლენის ნაკლებობა აძლიერებდა უძღურებისა და გულგრილობის განცდას მნიშვნელოვან საკითხებთან დაკავშირებით და მოსახლეობას მართლმადიდებელი ეკლესიისკენ უბიძგებდა (იხ. სურათი 7). ყოველივე ეს ქმნიდა იმის საშიშროებას, რომ სააკაშვილი გახდებოდა მყიფე საზოგადოებრივი აზრის მსხვერპლი და თავდაპირველ პოპულარობას დაკარგავდა⁹¹. საზოგადოების შეხედულების გაუმჯობესების მიუხედავად, მთავრობას მაინც არ ჰქონდა კარგი იმიჯი. საზოგადოება მიიჩნევდა, რომ მთავრობაში ზრუნავდნენ მხოლოდ კარიერასა და პირად სარგებელზე. ამ მხრივ, კვლავაც მხოლოდ საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია მიიჩნეოდა გამონაკლისად. ქართველთა უმეტესობა ეკლესიის საქმიანობას დადებითად აფასებდა (93%). როგორც ინსტიტუტს, მას

⁹⁰ 2007 წლის და 2003 წლის კვლევის შედეგების შედარებისას, 2007 წელს მთლიანობაში 89% რუსეთთან ურთიერთობებს „უარყოფითად“ აფასებს, 71% რუსეთში „უდიდეს პოლიტიკურ და ეკონომიკურ საფრთხეს“ ხედავს და მხოლოდ 22% თვლის რუსეთს „საქართველოს ყველაზე მნიშვნელოვან პარტნიორად“; Georgian National Voter Study (February 2007); 2003 წელს 60% ხედავდა „საფრთხეს“ რუსეთში და 42% თვლიდა მას „მნიშვნელოვან პარტნიორად“; იქვე.

⁹¹ Jawad, Democratic Consolidation in Georgia after the “Rose Revolution”?, (2005), 35.

საზოგადოებაში ყველაზე მაღალი რეიტინგი ჰქონდა (მას მოსდევს ჯარი 86% და მედია 83%)⁹². ქართველების ღირებულებათა იერარქიაში იგი მესამე ადგილზე გადიოდა ოჯახისა და სამსახურის შემდეგ⁹³.

რადგან ფართო მოსახლეობის ინტერესები პოლიტიკურ სისტემაში ასახვას ვერ პოულობდა, ადამიანები ცდილობდნენ თავი აერიდებინათ სახელმწიფო ორგანოების კონტროლისთვის და მიმართავდნენ არაკანონიერ გზებს საარსებო წყაროს უზრუნველსაყოფად. სახელმწიფო ინსტიტუტებისადმი ნდობის ნაკლებობა და ხალხის იმედგაცრუება სააკაშვილის მთავრობისადმი დასრულდა 2007 წლის შემოდგომაზე ქვეყანაში მასობრივი პოლიტიკური კრიზით⁹⁴. ამ დაძაბულ ვითარებაში მართლმადიდებლური ეკლესიაც აქტიურად ერეოდა მმართველობის ფორმების შესახებ დისკუსიაში. საპარლამენტო ოპოზიცია კრიზისის პირობებში გაერთიანდა სააკაშვილის წინააღმდეგ (თუმცა 235 დეპუტატიდან მხოლოდ 50 იყო ოპოზიციონერი) და საპრეზიდენტო სისტემიდან საპარლამენტო რესპუბლიკაზე გადასვლა მოითხოვა⁹⁵. იმავდროულად, პატრიარქმა ილია მეორემ 2007 წლის 7 ოქტომბერს წმინდა სამების საკათედრო ტაძარში წირვის დროს განაცხადა, რომ უკვე დრო იყო, დაფიქრებულიყვნენ კონსტიტუციური მონარქიის დამკვიდრებაზე. 1801 წელს რუსეთის იმპერიის ანექსიის შემდეგ ბაგრატიონების დინასტიის გაუქმებიდან მოყოლებული ქართველი ხალხი ოცნებობდა მის აღდგენაზე. არა „სხვა სახელმწიფოებს“, არამედ „ქართველ ხალხს და საქართველოში მცხოვრებს მოსახლეობას“ უნდა აერჩია მმართველობის სისტემა⁹⁶. ეს უჩვეულოდ ღია ჩარევა პოლიტიკაში შეიძლება გაგებულ იქნეს, როგორც სააკაშვილის მთავრობის კრიტიკა.

პოლიტიკური კრიზისის გამწვავებისა და მართლმადიდებელი ეკლესიის რეიტინგის საზოგადოებაში ამალღების ფონზე, პრეზიდენტი სააკაშვილი განსაკუთრებით ცდილობდა ეკლესიასთან დაახლოებას. 2007 წლის 13 ოქტომბერს, კონს-

⁹² იხილე სლაიდები 6 და 67 Georgian National Voter Survey-ში (21. 08. – 10. 09. 2007) [ბოლოს შემონმებულ იქნა 13. 1. 2008].

⁹³ ეს კვლევა ჩატარდა ფონდი „ღია საზოგადოება - საქართველოს“ მიერ ჯორჯ სოროსის დაფინანსებით, OSGF, ქართული საზოგადოების ღირებულებები, (2006).

⁹⁴ ამის მიზეზი გახდა თავდაცვის ყოფილი მინისტრის, პოპულისტ-ნაციონალისტი პოლიტიკოსის ირაკლი ოქრუაშვილის დაკავება. მან მანამდე განაცხადა, რომ პოლიტიკაში დაბრუნდება საკუთარ ოპოზიციურ პარტიასთან ერთად, დაადანაშაულა სააკაშვილი ნეპოტიზმში და ასევე საჯაროდ ეჭვქვეშ დააყენა პრემიერ-მინისტრ ჟვანიას იდუმალი გარდაცვალების ოფიციალური ვერსია 2005 წლის იანვარში. შემდეგ მას ბრალი დასდეს გამოძალვაში, ფულის გათეთრებასა და სამსახურებრივი უფლებამოსილების ბოროტად გამოყენებაში. იგი გაათავისუფლეს და ეროვნული ტელევიზიით დანაშაულის აღიარების შემდეგ ქვეყნიდან გაქცევის საშუალება მისცეს. დაქუცმაცებულმა ოპოზიციამ, რომელიც გაერთიანებული იყო მხოლოდ სააკაშვილის და მისი უკონტროლო ძალაუფლების წინააღმდეგ, ახლა საპრეზიდენტო სისტემიდან საპარლამენტო რესპუბლიკაში გადასვლა მოითხოვა. იხ. Halbach, Die Krise in Georgien: Das Ende der „Rosenrevolution“ ?, (2007).

⁹⁵ ამასთან, 2008 წლის იანვრის ვადამდელ საპრეზიდენტო არჩევნებში, ოპოზიციის კანდიდატმა ლევან გაჩეჩილაძემ პირველად მიიღო ხმების თითქმის 25%.

⁹⁶ იხ. <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=15973> [ბოლოს შემონმებულ იქნა 2008 წლის 1 მარტს].

ტანტინოპოლის პატრიარქ ბართლომე I-ის ვიზიტის დროს⁹⁷, მან საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია საქართველოს მომავალი განახლებისა და გაერთიანების გზაზე „მანათობელ შუქურად“ და „მამოძრავებელ ძალად“ გამოაცხადა. განსაკუთრებით შეაქო კათოლიკოს-პატრიარქი: „მისი ხელმძღვანელობით მართლმადიდებელმა ეკლესიამ შეიძინა ძალზე მნიშვნელოვანი როლი“. 14 ოქტომბერს სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძარში ილია მეორისა და ბართლომე I-ის მიერ ერთობლივად აღვლენილ წირვაზე იმყოფებოდა თავად პრეზიდენტი რამდენიმე მაღალჩინოსანთან ერთად. 2007 წლის 28 დეკემბერს საქართველოს პარლამენტის მიერ დამტკიცებული სახელმწიფო ბიუჯეტის თანახმად, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის სახელმწიფო მხარდაჭერა გაორმაგდა, რამაც 9.5 მილიონი ლარი შეადგინა, რაც მთლიანი სახელმწიფო ბიუჯეტის 0.2% იყო, ხოლო სხვა რელიგიური თემები კვლავ უგულებელყოფილნი დარჩნენ⁹⁸. გარდა ამისა, მრავალი ახალი ეკლესიის მშენებლობა ასევე ფინანსდებოდა კერძო შემოწირულობებით. მართლმადიდებლურ ეკლესიაში დღეს დასაქმებულია 1000-ზე მეტი სასულიერო პირი, 800-მდე ეკლესიასა და 35 ეპარქიაში⁹⁹.

მას შემდეგ, რაც სააკაშვილი გადადგა 2007 წლის ნოემბერში დემონსტრაციების ძალადობრივი დარბევისა და საგანგებო მდგომარეობის გამოცხადების შემდეგ, რამაც საერთაშორისო კრიტიკა გამოიწვია¹⁰⁰, 2008 წლის 4 იანვრის ვადამდელი საპრეზიდენტო არჩევნების წინა დღეს, პატრიარქმა ილია მეორემ ამომრჩეველს მოუწოდა აერჩიათ პრეზიდენტი, ვინც „პატივს სცემდა რელიგიასა და წმინდა ადგილებს“¹⁰¹. 2008 წლის იანვარში ხელმეორედ არჩეული პრეზიდენტის მიერ ფიცის დადების შემდეგ, ქუთაისში ბაგრატის ტაძარში გაიმართა სასულიერო ინაუგურაცია, ისევე, როგორც ეს მოხდა ოთხი წლით ადრე. სააკაშვილმა აღუთქვა, რომ ტაძარი მის მეორე ვადაში აღდგებოდა. 2007 წლის შემოდგომაზე პოლიტიკური კრიზისის დროს და პრეზიდენტად არჩევის შემდეგ (2008 წლის იანვარი) სააკაშვილის ქმედებებში, ისევე, როგორც, კათოლიკოს-პატრიარქის განცხადებებში იკვეთებოდა, რომ მართლმადიდებელი ეკლესია მნიშვნელოვანი ძალაუფლების მქონე ფაქტორად რჩებოდა.

⁹⁷ კონსტანტინოპოლის მსოფლიო პატრიარქი ბართლომე I ითვლება მსოფლიოში მართლმადიდებლური ქრისტიანობის სულიერ ლიდერად, მაგრამ მას არ აქვს პირდაპირი იურისდიქცია სხვა პატრიარქებზე ან ავტოკეფალურ მართლმადიდებლურ ეკლესიებზე. იხ. <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=16020> [ბოლოს შემოწმებულ იქნა 2008 წლის 1 მარტს].

⁹⁸ იხ. <http://www.civil.ge/eng/article.php?id=16708> [ბოლოს შემოწმებულ იქნა 2008 წლის 1 მარტს].

⁹⁹ Survey des International Republican Institutes (IRI) vom Juni 2005, zitiert nach Areshidze, Democracy and Autocracy in Eurasia: Georgia in Transition, (2007), 292; Jiqashvili, mravaljamier, tkveni sitsotskhle ! [Auf Euer langes Leben !], (2007), 22 – 23.

¹⁰⁰ იხ. <http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/caucasus/georgia/189-georgia-slidingtowards-authoritarianism.aspx> [ბოლოს შემოწმებულ იქნა 2008 წლის 15 მარტს].; იხ. <http://www.hrw.org/en/reports/2007/12/19/crossing-line> [ბოლოს შემოწმებულ იქნა 2008 წლის 15 მარტს].

¹⁰¹ იხ. http://www.civil.ge/eng/_article.php?id=16751 [ბოლოს შემოწმებულ იქნა 2008 წლის 1 მარტს].

9. დასკვნა

საქართველოსთვის დემოკრატიზაციის პროცესი უკიდურესად რთული აღმოჩნდა, იმის გათვალისწინებით, რომ ქვეყანას მმართველობის დემოკრატიული ფორმების გამოცდილება არ გააჩნია. დამოუკიდებლობის მოპოვებიდან 15 წელზე მეტი ხნის გასვლის შემდეგ ერის და სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესები ჯერ კიდევ არ დასრულებულა; პოლიტიკური ინსტიტუტები არ არიან სტაბილური, ადმინისტრაცია კვლავ ავლენს სისუსტეს ეფექტურობის თვალსაზრისით, არსებობს სიღარიბე, უმუშევრობა და სოციალური უთანასწორობა, პოლიტიკური პარტიები სუსტები არიან და როგორც წესი, ლიდერის მხარდაჭერას უფრო დიდ დროს უთმობენ, ვიდრე პროგრამების შემუშავებას. სამოქალაქო ორგანიზაციების უმეტესობასაც არ აქვს საკმარისი კავშირი მოსახლეობასთან, რათა ეფექტური შუამავლის ფუნქცია შეასრულოს სახელმწიფოსა და მოქალაქეებს შორის¹⁰². ამ სიტუაციაში, დემოკრატიზაციის პროცესი არ ყოფილა მუდამ წრფივი, არამედ მას თან ახლდა მრავალი უკან გადადგმული ნაბიჯი და პოლიტიკური კრიზისი. საქართველოს სახელმწიფოს სისუსტე და სახელმწიფო ინსტიტუტებისადმი მოქალაქეების ნდობის ნაკლებობა განსაკუთრებულ წიაღმდეგობას უქმნის დემოკრატიზაციის პროცესს, თუ გავითვალისწინებთ ტრანსფორმაციის პერიოდის კვლევის დროს გამოთქმულ აქსიომას, რომ სუვერენული სახელმწიფო დემოკრატიის ფუნქციონირების წინაპირობაა¹⁰³. წინამდებარე ნაშრომი არ ვამტკიცებთ, რომ საქართველოში დემოკრატიზაციის პროცესი წარმატებული არ არის, არამედ იმას, რომ სახელმწიფო ინსტიტუტები ვერ ახერხებენ შეასრულონ მათი მთავარი ამოცანები, ერთი მხრივ და ხაზს ვუსვამთ მოსახლეობის დაბალ ნდობას ამ ინსტიტუტების მიმართ, მეორე მხრივ, რაც საბჭოთა მემკვიდრეობის ნაწილია და უზარმაზარი დაბრკოლება ტრანსფორმაციის პროცესში. ნდობა სახელმწიფო ინსტიტუტებისადმი მხოლოდ მაშინ შეიძლება იქნეს მოპოვებული, თუ ისინი დაიცავენ კანონის უზენაესობას და შეძლებენ მოქალაქეთა სამართლებრივი უსაფრთხოების უზრუნველყოფას. ამასთან, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია, რომელიც დამოუკიდებელ საქართველოში მნიშვნელოვან სოციალურ ინსტიტუტად ჩამოყალიბდა, ნდობის მაღალი დონით სარგებლობს 1990-იანი წლებიდან.

მართლმადიდებლური ქრისტიანობა საბჭოთა პერიოდში ეროვნული იდენტობის ყველაზე მნიშვნელოვან მახასიათებლად იქცა და აშკარა აქტუალობა მოიპოვა ყოველდღიურ ცხოვრებაში. საბჭოთა მთავრობასთან თანამშრომლობის გამო საქართველოს მართლმადიდებელმა ეკლესიამ, როგორც სოციალურმა ინსტიტუტმა, დაკარგა თავისი მნიშვნელობა, თუმცა საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ მისდამი მოსახლეობის ნდობა გაიზარდა და იგი იქცა რელიგიური იდენტობის განმსაზღვრელად და ქართველი ერის ერთიანობის განსახიერებად. სწორედ ამგვარად მოირგო ეკლესიამ ქართულ საზოგადოებაში „ავტორიტეტული ინს-

¹⁰² Jawad, *Democratic Consolidation in Georgia after the 'Rose Revolution'?*, (2005), 33 f.

¹⁰³ Linz and Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, (1996), 17.

ტიტუტის“ როლი, 70 წლიანი საბჭოთა მმართველობის შემდეგ¹⁰⁴. შესაბამისად, მას შეუძლია განსაკუთრებული გავლენა მოახდინოს საზოგადოებაზე და მნიშვნელოვანი როლი შეასრულოს პოლიტიკურ ცვლილებებსა და დემოკრატიული კონსოლიდაციის პროცესში. იმავდროულად, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია საზოგადოებაში იმდენად მნიშვნელოვანი ფაქტორია, რომ საქართველოში დემოკრატიის წარმატებული კონსოლიდაცია მართლმადიდებელი ეკლესიის მონაწილეობის გარეშე წარმატებული ვერ იქნება.

დამოუკიდებელი საქართველოს დემოკრატიზაციის პროცესში მართლმადიდებელმა ეკლესიამ კონსტრუქციული როლი ვერ შეასრულა. იმის ნაცვლად, რომ არეულობის პერიოდში საკუთარი პოტენციალი ქართული საზოგადოების სასარგებლოდ გამოიყენებინა, მან ხელი შეუწყო სამხრეთ ოსეთისა და აფხაზეთის მწვავე კონფლიქტების ეთნიკური ნიშნით განვითარებას, გასული საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში, მიუხედავად იმისა, რომ როგორც ოსების, ასევე აფხაზების ნახევარი მართლმადიდებელია. შევარდნაძის მთავრობისა და მართლმადიდებელი სასულიერო პირების მხრიდან „არატრადიციული“ რელიგიური თემების დისკრიმინაციამ და დევნამ იდეოლოგიისა და რელიგიის საშიში აღრევა გამოიწვია ისეთ მრავალეთნიკურ და მრავალ რელიგიურ ქვეყანაში, როგორიცაა საქართველო. მიუხედავად იმისა, რომ სააკაშვილის მთავრობის დროს დასრულდა რელიგიური ძალადობა, მოსახლეობა კვლავ ფიქრობს, რომ რელიგიური უმცირესობების მიმართ შემწყნარებლური პოლიტიკა ქვეყანას უცხოური გავლენის ქვეშ მოქცევის საშოშროებას უქმნის. დაბალი დონის განათლების მქონე სასულიერო პირებს უჭირავთ მკაცრად „ანტიდასავლური“ და „ანტიეკუმენური“ პოზიციები, ხოლო საპატრიარქო ცდილობს განხეთქილების თავიდან აცილებას. აქტიური, პლურალისტური სამოქალაქო საზოგადოების მხარდაჭერა, ასევე რელიგიური უმცირესობების თავისუფლება არის დემოკრატიული კონსოლიდაციის წარმატების ფაქტორი, მაგრამ მას ხელს უშლის „ტრადიციონალისტების“ რადიკალური ფრთა, რომელიც საეკლესიო იერარქიაში მძლავრობს.

ქართულ საზოგადოებაში მართლმადიდებელი ეკლესიის მნიშვნელოვანი როლის გამო, არაპოპულარულობისა და ლეგიტიმურობის დაკარგვის ფონზე, შევარდნაძე იძულებული იყო, დაახლოებოდა ეკლესიას, რათა თავიდან აეცილებინა ძალაუფლების სრული დაკარგვა, რაზეც მასსა და პატრიარქს შორის დადებული კონკორდატი მიუთითებს. ანალოგიური მოვლენა განმეორდა სააკაშვილთან მიმართებითაც. მან ვერ შეძლო ან არ სურდა კონსტრუქციულად გამკლავებოდა ოპოზიციას და მის კრიტიკას, არ იყო კომპრომისული და სტაბილური დემოკრატიული ინსტიტუტების მშენებლობის დროს. პარლამენტისა და სასამართლო დამოუკიდებლობის გაძლიერების ნაცვლად, იგი ზრუნავდა საკუთარი საპრეზიდენტო უფლებამოსილების გაფართოებაზე, რამაც იგი თავისი წინამორბედების მსგავსად არასტაბილურ საზოგადოებრივ განწყობაზე დამოკიდებული გახადა. ხელისუფლების ავტორიტარულმა

¹⁰⁴ იხ. საპატრიარქოს ვებგვერდი <http://www.patriarchate.ge/?action=home> [ბოლოს შემოწმებული იქნა 2009 წლის მაისში].

სტილმა და დემოკრატიული კონსოლიდაციის არარსებობამ¹⁰⁵, გამოიწვია მისი პოპულარობის დაცემა და პოლიტიკური კრიზისი, რომლის კომპენსაციაც მან მართლმადიდებელ ეკლესიასთან სიახლოვის დემონსტრირებით სცადა.

ეკლესიაში გაბატონებული თეოლოგიური დოგმატიზმის გათვალისწინებით, მართლმადიდებლური ეკლესიის მონაწილეობა საქართველოში პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღების და დემოკრატიული კონსოლიდაციის პროცესში, შეუძლებელი ჩანს. თუმცა, გაბატონებული საზოგადოებრივი აზრის გათვალისწინებით, კონსერვატორულ-რელიგიური იდეების პოლიტიკური დისკურსიდან ჩამოცილება არ შეიძლება. წინააღმდეგ შემთხვევაში, რელიგიური რიტორიკა, პოპულიზმი და დემაგოგია ძალიან მარტივად შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მართლმადიდებელი მორწმუნეების მობილიზებისთვის თბილისის ინტელექტუალური და არასამთავრობო ელიტის, ანუ ე.წ. „mainstream“-ის წინააღმდეგ.

მართლმადიდებელი რელიგიის მართლმადიდებელი მორწმუნეების (ქართველები, აფხაზები, ოსები და ა.შ.) და ზოგადად, საქართველოში მცხოვრები ყველა ქრისტიანის ინტეგრაციის ფაქტორად გამოყენების პოტენციალი ჯერჯერობით არ არის სათანადოდ შეფასებული და გამოყენებული. პირიქით, ეკლესია ცდილობს მართლმადიდებლური სარწმუნოების ექსკლუზიური, ეთნიკური ნიშნით ინტერპრეტაციას. ამგვარი პოზიციის და ზოგადად, აფხაზების და ოსების მიერ ქართველების მიმართ ნდობის დაკარგვის გამო, საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას არ გააჩნია მხარდაჭერა კონფლიქტურ რეგიონებში. ამიტომაც, აფხაზი და ოსი მართლმადიდებელი ქრისტიანები რუსეთისკენ არიან ორიენტირებულნი. საქართველოს მოსახლეობის უმრავლესობის ნდობა მართლმადიდებელი ეკლესიის მიმართ შეიძლება საქართველოში დემოკრატიის კონსოლიდაციის რეალური საშუალება გახდეს. მომდევნო რამდენიმე წლის განმავლობაში გადანაცვლება, თუ რა გზას აირჩევს საქართველო, იქნება ეს დემოკრატიული კონსტიტუციური სახელმწიფოს ჩამოყალიბების გზა, სადაც დაცულია სამოქალაქო უფლებები, მათ შორის, რწმენის თავისუფლება და რელიგიური თანასწორობის პრინციპები, თუ ავტორიტარულ და კორუმპირებული მმართველობის ფორმას, რომელიც ეკლესიის ავტორიტეტს გამოიყენებს საკუთარი მიზნებისა და ინტერესებისათვის და გახდება მისი მოკავშირე ძალაუფლებისა და გავლენის შესანარჩუნებლად; და რა როლს ითამაშებს მართლმადიდებელი ეკლესია ყოველივე ამაში? როგორც არ უნდა განვითარდეს მოვლენები, საქართველოსა და ქართველებს დიდი გამოწვევები ელით წინ.

¹⁰⁵ ტერმინი „კონსოლიდაცია“ იხილეთ ამავე ანთოლოგიის შესავალში.

Pamela Jawad
Oliver Reisner

**NATIONALIZATION OF RELIGION IN THE
GEORGIAN ORTHODOX CHURCH – POSITIVE OR NEGATIVE
FACTOR IN THE PROCESS OF DEMOCRATIZATION?**

Translated by Fr. Nikoloz Ghonghadze*

Abstract

The Orthodox Church has always had a special place in the history of Georgia, although there are some concerns about its role in recent years. This article is a translation from german (*Pamela Jawad, Oliver Reisner, Die Nationalisierung der Religion in der Orthodoxen Apostolischen Kirche Georgiens – Begünstigung oder Hindernis im Demokratisierungsprozess?, Religiöse Akteure in Demokratisierungsprozessen Konstruktiv, destruktiv und obstruktiv, Julia Leininger (Hrsg.), Deutsches Institut für Entwicklungspolitik (DIE), Springer, 2013, 149-190*) and analyzes the influence of the Orthodox Church in Georgia. The focus is on the role of the Church after Georgia's independence, what function it was assigned to her, and whether she was able to cope with the challenges she faced after gaining independence and make a positive contribution to the country's difficult process of development.

Keywords: Georgia, Georgian Church, Democracy, Independence, Nationalism, Development, Georgian Patriarchate.

* MA in Theology. orcid.org/0000-0002-4869-5599